

Gunnar Almark
"Integrationspolitik på svenska"
ur
***Migration och tillhörighet: Inklusions- och exklusionsprocesser i
Skandinavien (2007)***

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 15, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och
biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln: ISBN 978-91-7061-0417

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and
not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores: ISBN 978-91-7061-0417 Makadam

Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovspersoner; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

INTEGRATIONSPOLITIK PÅ SVENSKA

Gunnar Alsmark

Inledning

På en grå betongvägg i Clichy-sous-Bois, en av Paris många förslummade förorter, har någon klottrat »Vila i frid Boun«. Det är en hyllning till den femtonårige pojke vars död i ett kraftverk, tillsammans med en kamrat, utlöste kravaller med bilar i brand, våld och plundring som man inte varit i närheten av sedan majrevolten 1968. Under några intensiva veckor hösten 2005 stod Frankrike inför en djup kris, där regeringen tvingades ta till undantagstillstånd för att skapa lugn.¹

Under rubriken »Smågnistor kan tända krutdurkarna i väst« skriver *Sydsvenskan* om den oro som nu stiger för att de franska förortsupploppen också kan sprida sig till andra städer i Europa.² Och krutdurkar är det gott om, framför allt i Frankrike, Tyskland och England.

Jämfört med Paris' tröstlösa betongghetton liknar de invandrartäta förorterna i Sverige mer ett idylliskt Sörgården. Så tyckte också många i Frankrike, där medier efter upploppen lyfter fram just Sverige som exempel – ett land där integrationen varit vällyckad, värd att lära av. Men den bilden utmanas inom Sveriges gränser. Kanske är vi i början av en utveckling som påminner om den franska. Kanske kommer den tickande bomb som var en så vanlig metafor under 1980- och 90-talen snart att utlösas? I rapporten »Utanförskapet karta« ser man hur segregerade områden i Sverige med hög

1. De två pojkarna är på flykt undan polisen och bränns ihjäl när de gömmer sig i en kraftstation. Händelsen äger rum den 27 oktober 2005 och ger upphov till våldsamma gatukravaller i Paris och i över 300 andra franska orter. Närmare 30 000 bilar sticks i brand och värden för miljarder euro går till spillo. Efter cirka tre veckor lugnar bråken ner sig, bl.a. genom att man griper över 3 000 kravaldeltagare, varav många utvisas. Men orsakerna, den franska regeringens oförmåga att integrera förorternas invandrare i det franska samhället, kvarstår.

2. *Sydsvenskan* 8 november 2005.

arbetslöshet, kriminalitet och skolproblem ökat från tre till 136 under en tioårsperiod.³ Och för vissa områden, som Rosengård i Malmö, beskrivs utvecklingen som allvarlig, ibland till och med katastrofal.

Arbetslösheten är hög, segregationen påtaglig och kriminaliteten så utbredd att den hotar viktiga samhällsfunktioner. Kollektivtrafik ställs in till följd av stenkastning och vandalisering. Taxibolag tvekar att köra till vissa områden. Byggjobbare utsätts för hot och misshandel. Till och med räddningspersonal avvaktar ibland poliseskort innan den vågar sig fram till nödställda. Så var fallet när en ung man knivskars till döds i Rosengård för en tid sedan.⁴

Ilmar Reepalu, socialdemokrat och ordförande i kommunstyrelsen, är djupt oroad över utvecklingen i Malmö. Som ett av flera kontroversiella förslag nämner han att man borde strypa bidragen under fem år för att hindra arbetslösa invandrare från att flytta till kommunen. Förslaget läggs fram inom ramen för projektet »Välfärd för alla« och har som mål »att försöka lösa de problem vi har med att ge invandrare en god introduktion i Sverige«, säger Reepalu.⁵ Han menar också att utan dessa åtgärder riskerar stora grupper att stängas in i en tillvaro av bristfälliga boendeförhållanden och andra sociala problem. Den mest allvarliga konsekvensen är att barn och ungdomar inte får de uppväxtförhållanden de har rätt att kräva. Socialt utanförskap för flyktingfamiljer i svenska storstäder riskerar att permanentas.

Med Malmö stad som huvudsaklig empirisk bas vill jag diskutera det tema jag valt att kalla integrationspolitik på svenska. Artikelns syfte är att med Danmark som bollplank och ögonöppnare tydliggöra drag i svensk mångkulturalism och integrationsarbete med särskild fokus på individ och kollektiv, inklusion och exklusion.

Något förenklat skulle man kunna se allt arbete med integration som ett sätt att skapa gemenskap, föra folk samman, överbrygga skillnader och motsättningar. Och då talar jag om integration i dubbel bemärkelse, om invandrades samhörighet med deras nya nation, och om en mer övergripande process, som gäller alla invånare i landet. Den

3. I december 2004 skriver två folktoparter i en debattartikel om en explosiv ökning av antalet utsatta bostadsområden i Sverige. Siffran har rusat iväg från tre områden år 1990 till 136 år 2004. Samtidigt har antalet områden med en extremt låg sysselsättning, under 50 %, tiodubblats. Folkpartiets rapport, »Utanförskapets karta«, bygger enligt artikeln på den detaljerade sysselsättningsstatistik, bostadsområde för bostadsområde, som Statistiska centralbyrån tagit fram på uppdrag av partiet, liksom på skolresultaten för skolåret 2002–03 och valdeltagandet vid kommunalvalet 2002. För storstäderna har man kompletterat dessa uppgifter med våldsbrottsstatistik för 2003 från Brottsförebyggande rådet. Lars Leijonborg & Mauricio Rojas, »Explosiv ökning av antalet utsatta bostadsområden«, *Dagens Nyheter*, debattsidan, 5 december 2004.

4. *Sydsvenskan*, ledarsidan, 20 oktober 2004.

5. *Sydsvenskan* 16 januari 2004.

senare har också en rörelse utåt, över nationsgränsen, en rörelse som finner form och kraft i nationell självhjälp förenad med förtal av andra länder. Som vi strax skall se, utgör Sverige och Danmark inga undantag, snarare tvärtom.

Ramar och riktlinjer

Internationellt sett är Danmark och Sverige två mycket enhetliga nationalstater med en lång tradition av starka, sammansvetsande nationsbyggen på båda sidor Sundet. De har relativt lika språk, traditioner och politisk kultur och är genom sin historiska utveckling tätt sammanflätade.⁶ Båda länderna har, om än i olika omfattning, tagit emot invandrare och flyktingar från hela världen. Och i båda länderna uppvisar många människor med utländsk bakgrund allvarliga segregationsproblem politiskt, ekonomiskt, socialt och boendemässigt. Trots dessa likheter har staten i Danmark och Sverige utvecklat delvis skilda uppfattningar och strategier vad gäller lösningar på de problem som uppstår i ett mångkulturellt samhälle.⁷

Bilden kompliceras på ett intressant sätt av att de två »nationella verkligheter« jag har valt att studera fysiskt ligger varandra nära, men ändå är så olika. Köpenhamn är Danmarks huvudstad, med allt vad det innebär av politisk och ekonomisk dominans, inte bara nationellt, utan också i hela Öresundsregionen. Malmö är en relativt liten stad i utkanten av ett starkt centraliserat Sverige, där en stor del av makten är koncentrerad till Stockholm, 60 mil bort.

Generellt inom etnologisk forskning gör man halt vid nationsgränsen. Detta är särskilt olyckligt när det handlar om mångkulturalism och integration, eftersom statlig integrationspolitik visserligen är nationell till ideologi och implementering, men transnationell i sina konsekvenser, i synnerhet i ett gränsområde som Öresundsregionen. Vad man politiskt bestämmer sig för i Danmark påverkar också den svenska sidan av Sundet, och vice versa. Jag delar därför den tyske sociologen Ulrich Becks kritik av den »metodologiska nationalismen«, dvs. vanan att forska »i en container i taget«. Detta

6. *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olov Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2002; Richard Ek, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytm*, Lund 2003; Jesper Falkheimer, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Göteborg & Stockholm 2004; *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*, red. Ulf Hedetoft, Bo Petersson & Lina Sturfelt, Göteborg & Stockholm 2006; *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt? Sjutton nordiska undersökningar*, red. Anders Linde-Laursen & Jan-Olof Nilsson, Stockholm 1991.

7. Norge däremot har en invandringspolitik som trots att landet tagit emot långt färre flyktingar än Sverige utgör en blåkopia av den svenska, menar sociologen Grete Brochmann, medförfattare i denna antologi. Hon leder ett nordiskt forskningsprojekt om »Invandringens välfärdspolitiska konsekvenser«, vars resultat kommer att läggas fram 2009. Se även Brochmanns artikel i denna volym.

fungerar inte länge, säger han i *Den kosmopolitiska blicken*.⁸ Gamla distinktioner som exempelvis »nation« har förlorat sin kraft. Dagens sociala verklighet har blivit kosmopolitisk.

Samtidigt vill jag visa att nationen som politisk och kulturell konstruktion fortfarande är mycket levande. Med inspiration från boken *Försvenskningen av Sverige*⁹ gör jag detta genom att använda mig av tankefiguren *nationella böjningsmönster*. Bakom det Sverige och Danmark vi idag möter ligger ett långt och målmedvetet nationsbygge, med rötter i 1700-talets nationalstatstänkande. En analys av dagens mångkulturella samhälle, med dess politiska ideologi och realiserade ambitioner, med dess folkliga funderingar och reaktioner, visar också ett slags nationell identitet, som i hög grad påverkar den utveckling vi ser.

Böjningsmönster är i min tappning ett bredare, mer praxisorienterat begrepp än *diskurs*¹⁰, vilket kan ses som »ett bestämt sätt att tala om och förstå världen på«¹¹. På ett sätt ligger det nära Benedict Andersons *föreställd gemenskap*¹², dvs. det kitt som håller nationen samman, och som i en mängd situationer överskuggar andra tillhörigheter som region, etnicitet, kön, klass, religion etc.

Teoretiskt utgår jag från tanken att nationell identitet i all sin postmoderna öppenhet och formbarhet ändå uppvisar en historisk kontinuitet, som lägger ett slags kulturellt raster på verklighetstolkningar och utformandet av en politik. Jag delar alltså inte Homi Bhabhas påstående, att dagens nationer är starkt splittrade.¹³ Man kan lika gärna hävda, som Michael Billig, att nationellt medvetande är något djupt rotat i samhället och att den flagga vi *inte* viftar med är något självklart. Nationen är och förblir den starka, om än underförstådda symbolen för våra bergfasta känslor och utgångspunkter.¹⁴

Det material jag använder är varken givet eller begränsat till en viss typ eller omfattning. Tvärtom har min ambition varit att söka kunskap i skilda källor. Men tre

8. Ulrich Beck, *Den kosmopolitiska blicken eller: Krig är fred*, Göteborg 2005.

9. Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Stockholm 1993.

10. Diskursbegreppet är mångtydigt. Vänder vi oss till Norman Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992 och *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, London 1995, förstår han diskurs som både det språkliga bruket om något, i tal och skrift, och som en social praxis. Så uppfattade ligger begreppen diskurs och nationellt böjningsmönster ganska nära varandra. En möjlig skillnad är att det senare uppvisar en större tyngd och varaktighet i tid än diskurs, som ofta utmanas av flera parallella, om än inte lika hegemoniska begrepp.

11. Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000, s. 7.

12. Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, revid. uppl., London 2006.

13. *Nation and Narration*, red. Homi K. Bhabha, London 1990.

14. Michael Billig, *Banal Nationalism*, London 1995.

tyngdpunkter finns. Den första typen av material omfattar statliga och kommunala direktiv och riktlinjer, arbetsbeskrivningar för integrationsarbetet ute på fältet etc. Den andra utgörs av ett stort antal artiklar, böcker, evalueringar, utredningar m.m. om det arbete som genomförts det senaste decenniet, med fokus på den s.k. Storstadssatsningen. Den tredje utgörs av tidningsartiklar kring dansk och svensk mångkulturalism från perioden 2001–07, främst hämtade ur *Sydsvenskan*, *Dagens Nyheter* och *Berlingske Tidende*, liksom ur de reklambaserade gratistidningar som delas ut i Öresundsregionen.¹⁵

Som var och en förstår är informationen expanderande, ständigt föränderlig. Politiskt tillkommer hela tiden nya lagar och förordningar. Medialt skrivs och sägs varje dag nya inlägg i debatten om det mångkulturella samhället. Vetenskapligt publiceras varje månad en mängd rapporter, artiklar och böcker i ämnet. Att, som jag valt att göra, arbeta brett med en lång rad olika materialgrupper, har varit som att ösa ur en ocean. Med viss risk för att drunkna! Att detta inte skett, enligt mitt förmenande, beror på att jag i decennier arbetat med nationsbygge och mångkulturalism. De nya bitarna kunde hela tiden fogas in i ett på bordet utlagt pussel, som aldrig blir färdigt, men där man ändå kan se mönster och färger. Men självklart bär urvalet en normativ prägel även i de fall där verkligheten vinklas från olika håll. Detta är oundvikligt, och inte nödvändigtvis problematiskt. Jag instämmer i antropologen Thomas Hylland Eriksens plädering för att kulturforskare skall bli långt mer aktiva och politiskt engagerade i debatten om det mångkulturella samhället.¹⁶

Artikeln är disponerad på följande sätt. Kort efter oroligheterna i Frankrike briserar en annan bomb i Europa, nu i vårt grannland Danmark. *Jyllands-Postens* publicering av tolv karikatyrer av profeten Mohammed i september 2005 passerar först obemärkt hela hösten, men blir sedan mer än uppmärksammade. I början av 2006 sprider sig denna upplevda kränkning som en löpeld genom hela den muslimska världen med kravaller, blodspillan och dödsoffer som följd. Den officiella svenska hållningen är klart kritisk till publiceringen. Men Muhammedhändelsen skall inte ses isolerad, utan ingår från svensk sida i många års öppet avståndstagande från dansk invandrings- och integrationspolitik mer allmänt. Från att tidigare ha utgjort en positiv förebild kom Danmark

15. Mitt arbete inom projektet IMIO (Integration och migration i Öresundsregionen) har omfattat två delprojekt. Det ena, som till delar redovisas i denna artikel, handlar om statlig integrationspolitik i Sverige, med vissa komparativa inslag på den danska sidan. Det andra bär rubriken »Living the Region«, och är ett projekt baserat på intervjuer med invandrare och flyktingar bosatta på Möllevången i Malmö (insamlade av Karolin Johansson) och på Nørrebro i Köpenhamn (insamlade av Marie Brobeck). God hjälp i insamlingen av danskt material har jag också haft av kriminolog Anita Rönneling.

16. Thomas Hylland Eriksen, *Engaging Anthropology. The Case for a Public Presence*, Oxford 2006.

från mitten av 1990-talet att bli en viktig skrämselbild i konstruktionen av *svensk* mångkulturalism och självförståelse.

Jag inleder med det jag valt att kalla »det dansk-svenska ordkriget«, som utspelar sig under de första åren efter millennieskiftet. Min idé är att det inte enbart handlar om ett traditionellt syskongnabb mellan två länder som står varandra mycket nära. Det finns också uppenbara skillnader i de två nationernas praktiska politik vad gäller invandring och integration, något jag utvecklar i nästföljande avsnitt. En bärande tanke i artikeln är att tvärs över en politisk höger-vänster-skala finns grundstrukturer, som bottenar i en lång politisk och ekonomisk tradition. Det gäller både Danmark och Sverige. I det avslutande avsnittet prövar jag detta synsätt genom att knyta svensk ingenjörskonst till begreppet nationellt böjningsmönster. Min huvudpoäng är att denna gamla folkhems-ideologi fortfarande präglar svensk mångkulturalism, men fungerar kontraproduktivt trots sin uttalade ambition att skapa ett integrerat samhälle.

Det danske lille smørhul

Hövligast vill vi därför be dig stoppa upp annonsen i Dagens Nyheter tillsammans med din förljugna retorik, förvanskade statistik, vidriga människosyn och dina falska argument där de hör hemma!

Med denna mustiga mening avslutar miljöpartiets ungdomsförbund ett öppet brev till Pia Kjærsgaard, ledare för Dansk Folkeparti. Brevet är undertecknat av Zaida Catalán, språkrör för Grön ungdom, och skrivs med anledning av en annons i *Dagens Nyheter* som Dansk Folkeparti lät införa söndagen den 7 juli 2002.

Under våren 2002 hade ett häftigt ordkrig brutit ut mellan danska och svenska politiker, forskare och andra samhällsdebattörer. Danmark anklagas öppet för att föra en främlingsfientlig politik, med en integrationsminister som bara alltför gärna lånar sitt öra till Pia Kjærsgaard. I sin mest extrema form omnämns Danmark som »et lille smørhul«, en förment idyll med närmast fascistoida tendenser. Anklagelserna möts med sårad nationell stolthet, och moteld! Svenskarna är minsann inte så mycket bättre. Påhoppet handlar mest om deras egen präktighet – om locket på och sedvanlig storebrorsattityd.

Detta ordkrig kan inte reduceras till en enkel vulgärdebatt mellan ytterlighetspartier utan har många bottenar och nivåer. Engagemanget bland etablerade politiker, journalister och forskare var, och är fortfarande, stort. Ofta påtalar man till synes avgörande skillnader mellan danskt och svenskt sätt att uppfatta nationen på, och de konsekvenser som ett mångkulturellt samhälle leder till.

När jag arbetade med det omfattande material som fanns i tidningar och andra medier lekte jag lätt provocerande med ett övergripande epitet för Danmark respektive Sverige, *ondskans ansikte och skenhelighetens*. Citatet som inleder detta avsnitt är riktat direkt mot den person som i valet 2002 fick tolv procent av det danska folket bakom sig. Det Grön ungdom främst vänder sig emot är den »förljugna« retorik och »vidriga« människosyn som de menar hon gör sig till tolk för. Själv säger Kjærsgaard sig tala för folket, och mot förståsigpåarna och de politiskt korrekta, både i Sverige och i sitt eget hemland. Men kärnan i hennes program är, som partinamnet antyder, Danmark, danskheten och den danska flaggan. Hennes uppgift är att försvara landet mot vad partiet ser som ett hot utifrån – mot flyktingar och invandrare, mot EU, mot allt det som kan förvandla Danmark från det trygga gamla land som hon själv som barn lärt känna till ett nytt, skrämmande, multietniskt samhälle. Inför den kritik hon får mot att hennes partiprogram strider mot FN:s människorättskonvention säger Kjærsgaard att hon struntar i mänskliga rättigheter. För henne handlar allt om att Danmark skall vara danskarnas eget »smörhål«. Hon vill därtill återge ordet rasist dess positiva innebörd – »vilken den nu kan vara«, frågar sig Håkan Arvidsson, historiker vid universitetet i Roskilde och medförfattare i denna antologi.¹⁷ För honom, liksom för många andra svenskar, framstår Pia Kjærsgaard som onskans ansikte, vilket hon själv redan i sin memoarbok *...men udsigten er god...* från 1998 lyfter fram.

Svenska journalister är absolut i särklass när det gäller fördömsen av Dansk Folkeparti. Även när de intervjuar mig kan de knappt dölja sin personliga förargelse över att i tjänsten tvingas stå ansikte mot ansikte med en så förfärlig människa. Löjligt – men så svenskt, så svenskt.¹⁸

Kjærsgaard beskriver sitt parti som framför allt nationellt: till höger när det handlar om flyktingar, invandrare och rättspolitik, till vänster i frågor om välfärd, sjuk- och äldre- och vård och hållningen till djur. I sin självbiografi beskriver hon sig som en av de första i Danmark som gick emot den gängse s.k. humanistiska trenden och protesterade mot

17. Håkan Arvidsson, »Danmark står upp för Pia Kjærsgaard«, *Dagens Nyheter* 12 juli 2003.

18. Citerat ur Ewa Svensson, »På Dansk folkepartis röstsedel står det O som i ordning, organisation och optimism. Partiprogrammet lämnar inget utrymme åt 'de fremmede'«, *Dagens Nyheter* 29 juni 2002. Relationen mellan danska och svenska journalister är i sig ett intressant ämne att fundera över. 1983 gav den danske journalisten och mediepersonen Mogens Berendt ut boken *Tilfældet Sverige*, där han tecknar en härresande bild av ett land, där »totaldemokraterna« satt sin prägel på makten såväl som på befolkningen i så hög grad att basala mänskliga rättigheter satts ur spel. Boken, som var en uppföljning av en tidningskrönika året innan med rubriken »Luk Sverige«, fick för sin tid stor genomslagskraft i dansk debatt (Anders Linde-Laursen, »Er Sverige interessant... Om modernitet og hundrede års danskhed«, *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt?*, red. Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson, Stockholm 1991, s. 39).

flyktinglagen.¹⁹ Det hon syftar på är 1983, det år då Danmark enligt henne öppnades »på vid gavel«.²⁰ När vi nu möter henne, under de första åren av 2000-talet, har Danmarks invandrar- och flyktingpolitik vridits många snäpp åt höger. Den 1 juli 2002 ändras dansk lagstiftning så att man försvårar anhöriginvandring och kräver sju år i landet i stället för tidigare tre för att få permanent uppehållstillstånd, samtidigt som invandrarna bara får tillgång till en bantad version av det sociala skyddsnätet, med lägre ersättningsnivåer under de första sju åren i Danmark. Man kräver att den som vill bli dansk medborgare måste genomgå en rad prov, samt hindrar unga under 24 år att gifta sig med personer som kommer från länder utanför EU och bosätter sig i Danmark.²¹ Ändå är hon inte nöjd.

Vi vill helst se att Danmark bara tar emot flyktingar som omfattas av FN:s konventioner. De flyktingar som kommer utanför konventionsramarna anser vi bara ska få tillfälliga uppehållstillstånd. Jag tycker att man ska vara mycket restriktiv med flyktingbegreppet. En flykting ska vara en som återvänder till sitt land.²²

Det är tydligt att man i svensk regerings- och riksdagspolitik vill ta avstånd från den utveckling som äger rum i Danmark. Grunden för det nämnda lagpaketet var den uppgörelse som den danska regeringen slöt med Dansk Folkeparti den 7 maj 2002. Pia Kjærsgaard hymlar inte med att syftet är att få ned antalet invandrare som stannar i Danmark. I Sverige talar man genast om hårdare tag, typiska för »det nya Danmark«. Integrationsminister Mona Sahlin menar att det är förskräckligt att den danska regeringen legitimerar att Dansk Folkeparti har makten över flyktingpolitiken. Per Gahrton, EU-parlamentariker för miljöpartiet, skriver i en debattartikel strax efter det att Danmarks nya utlänningslagstiftning införts att »dansk politik hotar EU:s utvidgning«. Det faktum att den nya skärpningen trädde i kraft samma dag som Danmark övertog ordförandeposten i EU ser Gahrton som ett dåligt tecken i tiden.²³

19. Boken är på över 300 sidor och rubriceras i en undertitel som »midtvejerindringer«. Kjærsgaard skriver därmed in sig i en genre, där mer eller mindre kända politiker mitt i sin karriär »gör status«, som det heter på danska. För Kjærsgaards del handlar det om en tillbakablick i livet – barndomen, familjelivet och inte minst hennes eget dramatiska politikerliv, först som medlem i, senare som politisk ledare för Fremskridtspartiet, och efter brytningen 1995 som stiftare av Dansk Folkeparti. Böcker av det här slaget har helt säkert viss betydelse för den offentliga debatten, och kan ses som inte helt oviktiga stenar i ett nationsbygge.

20. Svensson.

21. Lagen är inte lika för alla utlänningslag utan gäller icke-EU-medborgare. En svensk eller grek som bor i Danmark kan hämta dit sin 18-åriga fästmö och gifta sig. I den svenska kritiken menar man att det finns en anti-muslimsk underton. Ett uttalande från integrationsminister Bertel Haarder skulle kunna tolkas så; i *Berlingske Tidende* den 1 juli 2002, samma dag som lagen träder i kraft, hyllar han den som »en sejr för indvandrepigerne«.

22. Svensson.

23. *Sydsvenskan* 9 juli 2002.

Folkpartiets ledare Lars Leijonborg menar att de nya reglerna är orimligt hårda och visar att Danmark är en del av den europeiska trenden att inte ta strid mot flyktingråds-
lan, utan snarare spä på den.²⁴ Själv valde han att ta strid, och det med Pia Kjærsgaard
själv i en direktsänd debatt en lördagskväll på bästa sändningstid i dansk tv²⁵ – en strid
han klart förlorade till »en slipad politiker, en lysande retoriker och en verklig makt-
havare«, för att citera hans eget omdöme om sin motståndare. Kanske gick han in i
debatten med naiva förhoppningar. Påläst som han var på Pia Kjærsgaards tidigare ut-
talanden försökte han få henne att ta tillbaka påståendet att Sverige håller på att »balka-
niseras«. Det gjorde hon nu inte, utan visade i stället upp en bunt med e-postutskriften.
»Det är högen från igår«, sa hon lätt triumferande. »Idag har jag inte varit hemma och
kontrollerat e-posten. Men det är alltsammans brev från svenskar som är trötta på att
den här debatten helt undertrycks i Sverige!« Kontentan var att svenskarna borde sopa
rent framför sin egen dörr innan de kastade sig över Danmark.

Eller så får de köra sitt eget race där på andra sidan Sundet. I ett veckobrev från
Dansk Folkeparti i maj 2002 skriver Kjærsgaard:

Om de [svenskarna] vill göra om Stockholm, Göteborg och Malmö till skandinaviska
Beiruts med stamkrig, hedersmord och massvåldtäkter så låt dem göra det. Vi kan alltid
sätta en broklaff vid Öresundsbron.

Hennes retoriska trick är typiskt för populistiska partier och rörelser.²⁶ Politiker gör sig
till modesta, inkännande uttolkare av folkets verkliga vilja. Men politiska partier och
deras företrädare är aldrig en spegelbild av olika gruppers åsikter, än mindre av det
pompöst formulerade »folkets vilja«. Tvärtom förekommer alltid ett mått av infiltration
och manipulation, vilket blir särskilt tydligt i populistiska partier, där man gärna pro-
fiterar på människors inneboende aggressioner, missnöjen och främlingsrädsla. Kan
man sedan, som i Pia Kjærsgaards fall, åka snålskjuts på en viktig del i dansk självför-
ståelse – synen på Sverige som ett statskontrollerat land, där folk inte vågar säga vad de

24. *Metro* 8 maj 2002. Lagen kritiseras också från danskt håll. Enligt samma tidningsartikel säger Anne Baast-
rup, Socialistisk Folkepartis ansvariga för immigrationsfrågor: »Den nitiskhet som Dansk Folkeparti har haft i
genomgången av regeringens ursprungliga utspel vittnar om en människo- och samhällssyn baserad på rädsla,
hat och brist på tillit«.

25. *Deadline*, DR2 25 maj 2002.

26. En liknande retorik använde kommunstyrelsens ordförande Sven-Olle Olsson i samband med den s.k.
Sjöbodebatten, som ägde rum i Skåne 1987–88. Sjöbo kommun valde att säga nej till statligt utplacerade flyktingar,
och ordnade en lokal folkomröstning i frågan. Två av tre sa nej till flyktingarna, vilket resulterade i en proteststorm
från etablissemang. Men Olsson menade sig ha svenska folket med sig, bl.a. hänvisande till de över 30 000 stöd-
jande brev och vykort han fått. Se Gunnar Alsmark, »Sjöbo visar vägen – men vart?«, *Att möta främlingar. Vision
och vardag*, red. Gunnar Alsmark & Paula Uddman, Lund 1990.

tycker – blir det ännu lättare att vinna gehör för sina åsikter. Till detta ämne återkommer jag längre fram.

Det finns emellertid en fara i att reducera olika omdömen och yttringar till självförståelse. I det ligger idén om att det inte finns någon substans eller sanning bakom det som sägs; vad svenskarna påstår om Danmark handlar mer om dem än om deras grannland, och vice versa. Jag vänder mig som sagt mot denna uppfattning. I följande avsnitt vill jag resonera vidare kring den politiska verklighet som döljer sig bakom de beskyllningar man från dansk och svensk sida kastar mot varandra.

Syskongnabb eller systemskillnader

Helt klart präglas det dansk-svenska ordkrig jag kort berört av nationella övertoner och gamla motsättningar. Samtidigt är skillnaderna i politik och praktik påtagliga, och ibland så stora att man kan tala om *systemskillnader*. Begreppet använder jag inte i någon strikt vetenskaplig bemärkelse, utan för att, som jag ser det, beteckna mer grundläggande olikheter i exempelvis politisk kultur, organisation av flyktingmottagning, bidragssystem etc.

Dansk Folkeparti en del av Danmark

Det är i sig inget märkligt att det i Danmark, precis som i Sverige och andra europeiska länder, finns de som hyser en djup och genuin motvilja mot globalisering och EU-samarbete, eller ser invandring som ett lyxproblem för en i huvudsak ekonomisk och intellektuell elit på småfolkets bekostnad. Men problemet är att Dansk Folkepartis populistiska politik inte står isolerad, utan har ett inflytande på det danska samhället i en omfattning som inte har sin motsvarighet i Sverige. Jag ser åtminstone tre områden som berörs och som har relevans för utformningen av det mångkulturella Danmark.

För det första påverkar Dansk Folkeparti, som nämnts ovan, den allmänna politiken. På bara några år har Pia Kjaersgaard lyckats uppnå ett betydande stöd för en främlingsfientlig politik. I det näst senaste valet, i februari 2005, stärkte hon sin politiska makt med ytterligare två mandat, och partiet försvagades inte i valet i november 2007.

I det svenska riksdagsvalet i september 2006 fick det invandrarfientliga partiet sverigedemokraterna en rejäl framgång jämfört med valet dessförinnan, och tog med sina 3,8 procent av rösterna ett flertal platser i kommunstyrelser runt om i landet.²⁷ Många

27. I Landskrona blev sverigedemokraterna kommunens näst största parti och i Malmö fick riksdagsman Sten Andersson en post som kommunalråd. I båda dessa sydvästskånska kommuner har det folkliga missnöjet med »invandrarsituationen« varit stort.

har varit snabba med att se paralleller mellan Dansk Folkeparti och sverigedemokraterna. De är båda utpräglade missnöjespartier. De har båda invandrarfrågan högst upp på agendan med tydliga invandrarfientliga förtecken. Ändå menar jag att jämförelsen haltar betänkligt och att vi åtminstone än så länge har med systemskillnader att göra. Sverigedemokraterna har en marginell position i svensk politik. De är inte representerade i riksdagen, de är numerärt små och de har med få undantag ingen reell makt.²⁸ Partiprogrammet vilar i huvudsak på skrämselfpropaganda – invandrarna hotar välfärden – och deras position i det politiska livet är svag. De möter tydligt motstånd från alla etablerade partier.

Dansk Folkeparti är en reell faktor i dansk politik, inte bara genom egen kraft, utan också genom att såväl Socialdemokraterna som Radikale venstre ofta spelar på deras planhalva. Partiets ideologiska grund är bredare, och mer effektiv genom sin närmast nationalromantiska form av nationalism. Partiets ledare är, som tidigare nämnts, karismatisk, kunnig och taktisk. Detsamma kan sägas om hennes vapendragare Søren Espersen. »Fram till och med 2005 styrde han mediepolitiken i DF behårt med en fräckhet och aggressivitet som saknar motstycke i dansk politisk historia«, skriver Peter Hervik, forskare i internationell migration och etniska relationer²⁹ – ett påpekande som för oss över till nästa punkt.

För det andra påverkar Dansk Folkeparti nämligen den offentliga debatten i Danmark, som blir ohyfsad, stundtals vulgär, inte sällan odemokratisk.³⁰ Det finns en risk att det fria ordet förslavas så länge det danska kulturella och politiska etablissemanget inte förstätt innebörden i ordet civilkurage, menar Håkan Arvidsson: »Goda värderingar är inte mycket värda om ingen vågar försvara dem mot den banala ondskans anslag.«³¹ En av Danmarks mer kända författare och samhällsdebattörer idag, Carsten Jensen, ser också en fara i att de mer anständiga partierna alltför ofta väljer att vända ryggen till, låter saken bero. »Det är jordskredet i de demokratiska värderingarna vi ska hejda«, säger han på *Dagens Nyheter*s kultursida.³²

Min uppfattning är att det finns en grundläggande skillnad mellan dansk offentlig debatt och svensk. För att utveckla detta går jag tillbaka till Pia Kjærsgaards inhop

28. Undantagen är de tio kommuner där de har möjlighet att spela en vågmästarroll. Men de övriga partiernas ovilja att ha med sverigedemokraterna att göra har i flera kommuner lett till ett tidigare otänkbart samarbete över blockgränsen.

29. Peter Hervik, »Ojämförbara partier«, *Sydsvenskan* 8 januari 2007.

30. Så drev t.ex. *Ekstrabladet* 1997 en tre månader lång kampanj som gick ut på att det skulle talas och skrivas öppet om flyktingar och invandrare. Inga tabun skulle råda. Något sådant var då, liksom det är nu tio år senare, otänkbart i Sverige.

31. Arvidsson.

32. Carsten Jensen, »Varför ler inte Pia Kjærsgaard?«, *Dagens Nyheter* 10 juli 2003.

den svenska politiken genom sin annons i *Dagens Nyheter* i juli 2002, där hon tackar det svenska folket för deras stöd i invandrarfrågan. Budskapet var att svenska politikerna angrepp på skärpningarna i den danska flyktingpolitiken inte har folkligt stöd. I själva verket står svenskarna bakom Pia Kjærsgaard, något som »bevisas« med citat ur diverse brev hon fått från svenskar. I många av dem hävdas att det inte är »tillåtet« att kritisera invandringspolitiken i Sverige.

Annonsen väckte som nämnts ovan en häftig reaktion bland politiker i Sverige. Många, som till exempel vänsterpartiets ledare Gudrun Schyman och moderaternas ledare Bo Lundgren, menade att *Dagens Nyheter* borde refusera reklam av den här typen. Andra väljer att inte kritisera beslutet att publicera annonsen, men väl det budskap Pia Kjærsgaard för fram. Den officiella hållningen bland alla politiker inom de etablerade riksdagspartierna är att de tydligt tar avstånd från allt som kan uppfattas som främlingsfientlighet och rasism.

Det taktiskt och moraliskt riktiga i detta är en fråga som skulle föra för långt att diskutera här. Men helt klart har man i Sverige ett problem med att öppet och sakligt debattera ämnen som rör obekväma, känsliga ämnen i invandrarfrågan, något jämförelsen med Danmark visar.³³ Här gäller, om man så vill, »locket på«.

Den tredje punkten berör ett känsligt och svårbedömt område. Vissa tendenser pekar på att arbete för och forskning om det mångkulturella samhället påverkas. Så till exempel var det Dansk Folkeparti som krävde att Det Danske Center for Menneskerettigheder stängde 2001. Orsaken sägs ha varit att man där kritiserat partiets politik.

I en forskningsrapport utgiven av Dansk Center for Holocaust og Folkedrabsstudier har en av centrets forskare, Cecilie Banke, skildrat en resa till Auschwitz tillsammans med en dansk gymnasieklass. I rapporten citeras de unga elevernas reaktion inför mötet med koncentrationslägret, och en kvinnlig gymnast säger: »Det rådde en total tillit till Hitler. Han kunde ju få folk att hata judarna. Därför tycker jag Pia Kjærsgaard är galen.«³⁴ Denna händelse kommenteras av Håkan Arvidsson i ovannämnda artikel i *Dagens Nyheter*, och jag återger hans tankar, sammanfattade under rubriken »Danmark står upp för Pia Kjærsgaard«:

Citatet har gjort Pia Kjærsgaard utom sig och hon och hennes parti har gått till ett rasande angrepp på forskaren, på centret och på all forskning som inte visar vördnad för Kjærsgaard. Hon kräver att skriften dras in och att Centret gör avbön. [...] det offentliga

33. Olika perspektiv på denna fråga, med relevans för den dansk-svenska debatten, kan man finna hos ett flertal författare i den ovan anförda antologin *Bortom stereotyperna?*

34. Citerat ur Arvidsson.

Danmark böjer sig. Chefen för institutet, den liberale politikern Uffe Ellemann-Jensen, har offentligt bett Kjærsgaard om ursäkt och fördömt rapporten som ovetenskaplig.³⁵

»Det är ett ovärdigt skådespel av anpasslighet som nu spelas för öppen ridå«, avslutar Arvidsson sin kommentar.³⁶ Om skådespelet går för fulla hus i Danmark, eller bara utspelas på en bakgård, är inte den avgörande frågan här. Vad det handlar om är det symbolvärde händelser som denna ges i svensk debatt, men också i dansk.

Otvetydigt har något hänt i Danmark de senaste decennierna. Självvrannsakande danska samhällskritiker talar om att »den indre svinehund« har börjat visa sig.³⁷ Den nyss nämnde Carsten Jensen talar med hänvisning till debatten om Muhammedkarikatyrerna ironiskt om danskarnas nya nationalsport, islamofobi.³⁸ I boken *Karikaturkrisen* av Rune Engelbreth Larsen och Tøger Seidenfaden argumenterar författarna för att publiceringen av Muhammedkarikatyrerna måste ses som en del i en långvarig kampanj för att utestänga och misstänkliggöra muslimer.³⁹ »Det är en krismaximerande taktik som inte bådär gott för en framtida mångkultur i Danmark«, konkluderar Thomas Hylland Eriksen i en recension av boken.⁴⁰

Man kan välja att se debatten från en humoristisk sida, som ett stycke politisk pajkastning för att vinna enkla poänger, främst i de egna leden. Men det finns också en mer allvarlig sida av myntet. Politiskt färgad folklore, med skämt och stereotypa fördömanden, gör något med samhället, i en rad riktningar. Här väljer jag att diskutera två av dem.

För det första *vulgariseras samtalstonen*, vilket jag redan varit inne på. Man sänker den intellektuella nivån och hindrar mer seriösa försök att komma fram. De förlöjligas helt enkelt, skrattas bort. Journalisten Jan Guillou fångar i sin oefterhärmliga stil denna ojämna kamp i en artikel i *Aftonbladet* två dagar efter tv-debatten mellan Pia Kjærsgaard och Lars Leijonborg.

Det är förvisso inte lätt att debattera mot främlingsfientliga populister som Pia Kjærsgaard. Särskilt inte om man, som Lars Leijonborg, försöker debattera enligt en allmänt

35. Arvidsson.

36. Ibid.

37. Jag misstänker att begreppet, liksom tankegången, är hämtat från Kristof K. Kristiansen & Jens R. Rasmusens mycket spridda bok *Fjendebilleder og fremmedhad*, som publicerades i Danmark 1988. I boken menar de att vi alla inom oss bär på en bit av rasism och främlingshat, som under vissa omständigheter kommer upp till ytan.

38. *Invandrare & Minoriteter* nr 1, 2006, s. 20.

39. Rune Engelbreth Larsen & Tøger Seidenfaden, *Karikaturkrisen. En undersøgelse af baggrund og ansvar*, København 2006.

40. Thomas Hylland Eriksen, »Thomas Hylland Eriksen läser om karikatyrkrisen«, *Sydsvenskan* 30 september 2006.

underförstådd demokratisk ordning, argumenten ett i sänder, inte avbryta sin motpart, inte bli förbannad, visa tålmod och respekt för andra uppfattningar och så vidare. Uppträder man så mot en Kjærsgaard är man en torsk.⁴¹

Låt mig, med stöd i Guillous artikel, sammanfatta den populistiska debatteknik Pia Kjærsgaard är så skicklig på. Fullt drag från början, utan inledande artighetsfraser. Man öser en blandning av befängda lögner över sin motståndare och förklarar att detta är saker som inte får sägas – att journalister och andra politiskt korrekta personer undertrycker sanningen. Folket lider under detta förtryck men visar sina sympatier inför de fåtal politiker som förstår dem. Tillsammans har de sedan länge genomskådat överhetens konspiration.

Ett utmärkande drag för »integrationspolitik på svenska« är formen på det offentliga samtalet, som är mer försiktig och lågmäld än i Danmark.⁴² Här skall främlingsfientliga partier hållas kort, inte som i Danmark göras rumsrena genom att man ställer upp i deras debatter, på deras villkor. Detta aktualiserades senast i samband med sverigedemokraternas framgångar i kommunalvalet hösten 2006, något jag kort berört ovan. Trots att de fått sina positioner i ett demokratiskt val menade flertalet politiker att det bästa man kan göra är att frysa ut dem, att inte gå in i diskussioner som riskerar att legitimera deras främlingsfientlighet. Frågan är bara om detta är speciellt klokt, och hållbart i längden.⁴³

Min andra punkt kring debatt och integrationspolitik i Sverige handlar om *moralisk panik*. I slutet av 1980-talet arbetade jag inom ramen för det flervetenskapliga forskningsprojektet »Encounter with Strangers« vid Lunds universitet. Vår uppgift var att från olika vetenskapliga infallsvinklar belysa varför Sjöbo kommun i Skåne i en mycket uppmärksam lokal folkomröstning, som nämnts ovan, sa nej till ett centralstyrt flyktningmottagande. När väl massmedia upptäckte vad som var på gång i Sjöbo skapades snabbt en panikstämning, i tidningar, radio och tv, men också bland politiker, kulturelit och den »bildade allmänheten«. Under ett års tid överträffade rättänkande

41. Jan Guillou, »Beware oss väl för mesen Leijonborg«, *Aftonbladet* 27 maj 2002.

42. Också i Sverige finns naturligtvis de som är för en öppen, demokratisk debatt med främlingsfientliga partier, som t.ex. sverigedemokraterna. Men de som vill »ta en debatt med blanka vapen«, för att citera Malmöförfattaren Fredrik Ekelund, kämpar i motvind. Ekelund fick utstå en stark kritik från ett samlat etablissemang när han hösten 2006 försökte förklara, men inte försvara, den främlingsfientlighet han fann bland många av sina vänner i Malmö. Se bl.a. artiklar i *Sydsvenskan* den 4, 12 och 16 oktober 2006. En annan malmöbo är frilansjournalisten Lars Åberg, som under många år vågat ta upp obekväma fakta kring segregation och utanförskap i Malmös invandartäta bostadsområden. Också han möter stark kritik.

43. När Pia Kjærsgaard som nybliven partiledare föreslog att alla familjemedlemmar till unga kriminella invandrare skulle skickas i retur till hemlandet rasade den dåvarande statsministern, socialdemokraten Poul Nyrup Rasmussen, i folketinget och sa att Dansk Folkeparti aldrig skulle bli »rumsrent«.

människor varandra i sin iver att brännmärka Sjöbo som en symbol för främlingsfientlighet och rasism: en politisk skamfläck i det svenska folkhemmet.

Det råder ingen tvekan om att främlingsfientliga krafter var starka i Sjöbo, och att politiker i populistisk anda utnyttjade människors osäkerhet och rädsla för att kunna säga nej till att 15 flyktingar fick bosätta sig i kommunen. Men den kraft med vilken det officiella svenska samhället tog avstånd från detta nej menar jag är ytterligare ett bevis på en specifik svensk hållning till mångkulturalism. Trots att både politisk ton och form är mer uttalat främlingsfientlig i Danmark kan jag där inte se samma brett förankrade reaktioner som i Sverige. Och en moralisk panik likt den Sjöbo framkallade tror jag är närmast otänkbar. På samma sätt är det otänkbart att hela det danska etablissemanget går till storms mot Dansk Folkeparti, betraktat som en fara för demokratin och det nya mångkulturella Danmark.

Upp till försvar!

Det är nu inte bara Sverige som förhåller sig kritiskt till dansk flyktingpolitik och debattklimat. I en undersökning initierad av Rockwool Fondens Forskningsenhed⁴⁴ redogör statsvetaren Hans Jørgen Nielsen från Aarhus universitet för utlandets syn på debatten om invandrare i Danmark åren 2000 till 2002. Bokens titel ställer frågan om danskarna är främlingsfientliga, en fråga byggd på olika länders kritiska syn på dansk invandrings- och invandrarpolitik. Det är alltså inte enbart den av mig berörda kritiken från Sverige som diskuteras, utan mer allmänt hur utländska medier återkommande citerar olika regeringsförslag till åtstramningar med hänvisning till dansk »Die Fahne Hoch«-mentalitet.

Nielsen har gjort en noggrann genomgång av jämförbara undersökningar och opinionsmätningar från en rad europeiska länder, och i synnerhet från grannländerna i Norden. En inte helt oväntad slutsats är att den genomsnittlige medborgarens hållning till främmande folk och kulturer är skeptisk, stundtals fientlig. »Mannen på gatan« i Sverige är i detta avseende relativt lik sin motsvarighet i Danmark, Norge och Finland. Vad som skiljer dansk och svensk debatt åt är att svenskarna lägger locket på och tvingar kritiska opinioner under jorden. Invandrarfrågorna diskuteras överhuvudtaget inte, säger Nielsen.

En dansk anmälan av *Er danskerne fremmedfjendske?*, skriven av Jesper Termansen,

44. Rockwool Fondens Forskningsenhed har som syfte att på ett politiskt oberoende plan producera ny central och ofta debattskapande kunskap om aktuella samhällsproblem – särskilt rörande arbetsmarknaden och välfärdsstatens funktion, stabilitet och legitimitet. Se t.ex. www.rff.dk/da/om_os.

går på samma linje, under rubriken »Karaktermordet på den danske sjæl!«⁴⁵ Med stöd i Niensens bok lyfter Termansen fram några förklaringar till varför danskarna målas ut som speciellt främlingsfientliga eller direkt rasistiska. En är det systematiska utelämnandet av uppgifter som pekar i en annan riktning än den som bekräftar den negativa bilden. Så till exempel fick de invandrade i Danmark nära nog de högsta sociala bidragen i hela västvärlden, enligt Nielsen. En annan förklaring är att man vinklar nyheter från Danmark så att de antingen blir svarta eller rosenröda – allt beroende på vad man väljer att lägga vikt vid. I många länder gjordes en stor affär av att den socialdemokratiska integrationsministern Karen Jespersen officiellt deklarerade att man borde placera de asylsökande på en öde ö. Men, säger Nielsen, ingen refererade att uttalandet syftade på Middelgrundsfortet (i Öresund) som faktiskt under en kort period under 1980-talet användes som asylcenter. Ingen intresserade sig heller för att uttalandet föll när kriminella asylsökande i stor omfattning kom till Danmark. Problemet är att det närmast blivit en god historia att beskriva Danmark som »et lille smørhul med nærmest fascistoide tendenser«. Men i ett europeiskt jämförande perspektiv är danskarna varken bättre eller sämre än de flesta andra européer. Svenskarna är generellt sett mer tillmötesgående inför främlingar men å andra sidan ligger danskarna bättre till än både tyskar och briter.

Som jag tidigare varit inne på är det inte svårt att suppleras Nielsen med fler fall av »locket på-hållning« i Sverige. Det kanske mest flagranta kan knytas till sverigedemokraterna, som i samband med *Jyllands-Postens* publicering av Muhammedkarikatyrerna valde att lägga ut dessa på sin hemsida. Dåvarande justitieministern Laila Freivalds, som fördömt karikatyrerna som »hemska«, beslöt på eget initiativ att sidan skulle stängas, en åtgärd som ledde till hennes omedelbara avgång. Sverige var i sitt fördömande i gott, eller skall vi säga dåligt, sällskap i Europa. I sin årsrapport för 2006 konstaterar organisationen Reporters Without Borders följande:

Europeiska institutioner försvarade inte Danmark [...] eller de europeiska och arabiska journalister som hotades och greps. De tycktes välja tystnad av rädsla för att stöta sig med arabiska regimer.⁴⁶

Egentligen kan man se karikatyrkrisen som en prövosten för västvärldens demokratier, där Danmark orättvist kom att hamna i skamvrån av bara farten, som en effekt av åtstramningar i flyktningpolitiken man gjort, och den främlingsfientlighet i det offentliga samtalet jag ovan beskrivit. Jag delar Aje Carlboms idé att »oviljan att diskutera islamism

45. *Berlingske Tidende* 22 februari 2004.

46. Citerat i *Arena* december 2006.

[i Sverige] kan få en mängd negativa ideologiska och sociala konsekvenser«. ⁴⁷ Och jag instämmer i chefredaktör Per Wirténs uttalande i tidskriften *Arena* när han konstaterar att han haft fel i sitt alltför kategoriska fördömande av *Jyllands-Postens* journalistik:

I debatten om karikatyrerna hamnade tyngdpunkten vid tidningens dåliga omdöme och hela den danska kontexten av konservativ kyrklig nationalism, rasism och islamofobi. Det var kanske där jag nu tycker det blev fel. Fler borde hävdad rätten att publicera, rätten att ha taskigt omdöme, till och med rätten att vara rasist utan att bli hotad till livet. ⁴⁸

För att avsluta diskussionen om danskt och svenskt debattklimat vill jag återknyta till Håkan Arvidssons artikel. Under rubriken »Dansk rädsla och svenskt tålmod« värderar han debatten utifrån en helt annan tolkning än den Nielsen presenterar. Kanske är det så, frågar sig Arvidsson, att svenskarna är beredd att uthärda ett större mått av kulturkrockar än vad norrmän, danskar och finländare är – att det i vårt land finns ett större tålmod med det som är annorlunda och en grundad eller ogrundad förhoppning att allt på sikt skall plana ut i en acceptabel svenskhet? Vidare menar Arvidsson att svensk nationalism är mer urvattnad än den danska.

De båda länderna kan på ytan te sig likartade, men när det gäller den nationella egenarten är danskheten som en ointaglig borg, byggd på Grundtvigs romantiska idéer om ett slags dansk »Blut und Boden«. I Sverige däremot har den nationalistiska romantiken lyst med sin frånvaro alltsedan arbetarrörelsens genombrott. I stället har vår nationalism byggts kring ett system av institutionella och organisatoriska lösningar som givit oss ett ovanligt starkt och i långa perioder också framgångsrikt statsmaskineri. Svensken i gemen hyser en enorm tilltro till denna maskin för problemlösning och tilltror därför också sina eliter förmågor som de både har och som de saknar. ⁴⁹

Integrationspolitik på två sidor av Sundet

I artikelns andra del flyttar jag fokus från »ordkriget« till den faktiska verkligheten. Kan man även här tala om systemskillnader mellan dansk och svensk integrationspolitik? Som utgångspunkt har jag valt att presentera två rapporter, en dansk och en svensk, som båda bygger på jämförelser mellan olika länder.

47. Aje Carlbom, »Mångkulturalismen och den politiska mobiliseringen av islam«, *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*, red. Ulf Hedetoft, Bo Petersson & Lina Sturfelt, Göteborg & Stockholm 2006, s. 27.

48. Per Wirtén, »Rätt att smäda«, *Arena* december 2006.

49. Arvidsson.

Den första har gjorts av det danska Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration i samarbejde med Socialforskningsinstituttet i Köpenhamn. Den består av två delar, där den första utgör en bakgrundsrapport på över 300 sidor med titeln *Udlændinge- og integrationspolitikken i Danmark og udvalgte lande. Tænketaenken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*.⁵⁰ Den andra delen bygger på den första, och är en 100 sidor lång jämförelse mellan de utvalda ländernas sätt att gripa sig an utfordringarna, eller utmaningarna, på. Just ordet utfordringar är centralt, eftersom man som ett övergripande mål vill undersöka i vilket omfång och på vilka områden Danmark kan lära av andra länder. Dessa länder är förutom Danmark Sverige, Tyskland, Holland, Italien, Storbritannien och Kanada (och för utlänningspolitikens vidkommande också Finland). Alla är moderna demokratiska samhällen med öppna marknadsekonomier men med olika typer av välfärdssystem och traditioner för invandring. Sistnämnda faktum, som har relevans för begreppet *nationellt böjningsmönster*, gör att man visserligen alltid kan hämta politisk inspiration i alla länder, »men at det altid må overvejes, hvordan konkrete tiltag vil fungere i en dansk sammenhæng«. ⁵¹ Begreppet *tænketaenk* kan närmast jämföras med svenskans *tankesmedja*, men har i rapporterna fått en ganska så uttunnad betydelse. Materialet är mycket konkret, statistiskt uppbyggt med få och föga analyserande resonemang.

Den svenska rapporten, *Organisering av integrationspolitik* från augusti 2006, är en översikt av politiken och de viktigaste aktörerna i 13 länder, Belgien (Vallonien och Flandern), Danmark, Irland, Kanada, Nederländerna, Norge, Portugal, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tyskland och USA. Varje land presenteras kortfattat utifrån följande frågor: Vem har det övergripande ansvaret för invandrapolitiken, dvs. hur är den organiserad i respektive land? Finns det ett introduktionsprogram för nyanlända invandrare och hur ser det i så fall ut? Hur sker arbetet för att motverka diskriminering? Finns det ambitioner att anpassa samhällets institutioner efter befolkningens mångfald? Hur ser kunskapen om politiken ut? Uppföljning och utvärdering?

I den danska rapporten behandlas lagstiftning och övriga regler på utlännings- och integrationsområdet. Ländernas praxis kan naturligtvis avvika markant från det i lagen föreskrivna. Ett annat problem med en jämförelse är att man inte har samma typer av data i de olika länderna. Inte heller definitionen av vad en utlännings är sammanfaller.

50. Indenrigsministeriet, *Udlændinge- og integrationspolitikken i Danmark og udvalgte lande. Tænketaenken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*, februari 2004. Jag har också använt mig av en tidigare publikation från Indenrigsministeriet: *Udlændinges integration i det danske samfund. Tænketaenken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*, augusti 2001.

51. Indenrigsministeriet, *Udlændinge- og integrationspolitikken i Danmark og udvalgte lande*.

Men den kanske viktigaste anmärkningen är att man inte anser sig kunna besvara frågan om huruvida den förda utlännings- och integrationspolitiken har varit mer effektiv för att få utlänningar i arbete eller utbildning än andra. Eller annorlunda uttryckt: Man kan inte fastslå *vilka* initiativ som gagnar integrationen i de andra länderna, och vilka utländska initiativ som skulle gynna integrationen i Danmark. Man påpekar också »at ingen af landene samlet set har givet et overbevisende svar på, hvordan integrationsproblemerne løses«.

Konklusionen i 2004 års rapporter är följande. I ljuset av de svårigheter man har med att integrera utlänningarna på den danska arbetsmarknaden väljer Danmark att också fortsättningsvis föra en restriktiv utlänningspolitik. På nästan alla punkter är den lika stram som, eller stramare, än i övriga länder. »Det er en hovedlinje, som Tænkertanken menar, bør opretholdes – ikke mindst af hensyn til mulighederne for at koncentrere indsatsen om at integrere de udlændinge, der allerede er her.«⁵²

Trots detta framhåller Tænkertanken i sina avslutande Anbefalinger att man låtit sig inspireras av övriga länders politik, men främst då sådant som ligger i förlängningen av de principer och insatser man själv föreslår.

När det gäller insatser för att integrera invandrare i samhällslivet och på arbetsmarknaden följer de sju länderna två olika politiska strategier, som bland annat avspeglar olikheter i deras tradition rörande invandring och inriktning på välfärdssystemet.

I Danmark, Sverige och Holland har man i lagstiftningen lagt fast tydliga riktlinjer för vilka rättigheter och plikter nyanlända utlänningar har i förbindelse med integrationen. Deltagande i introduktionsprogram omfattar yrkesinriktade insatser samt undervisning i landets språk och samhällsförhållanden. Men en viktig skillnad mellan Danmark och Sverige är, att Danmark allmänt har en tradition att i större utsträckning än Sverige lagstifta om olika frågor.⁵³ Vad integrationsprogrammen beträffar är de obligatoriska i Danmark, med tydliga sanktioner mot dem som inte fullföljer intentionerna. Detsamma har länge gällt Nederländerna och efter hand också Tyskland. I Sverige är av tradition integrationsprogrammen frivilliga. Nyanlända har rätt till en individuell introduktion, som kommunen ansvarar för. Introduktionen är heller inte reglerad i lag utan kommunerna bestämmer själva över möjliga ekonomiska incitament eller sanktioner.

I länder som exempelvis Kanada och Italien finns en rad integrationserbjudanden, men insatsen är mindre systematisk och i hög grad baserad på frivillighet, både för dem

52. Ibid.

53. Christina Johansson, *Välkommen till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö 2005, s. 142.

som erbjuder tjänsterna och för invandrarna. Tidigare gällde detta också Storbritannien och Frankrike, men i förstnämnda land håller man på att bygga upp obligatoriska program kopplade till uppehållstillstånd respektive medborgarskap (2006), medan Frankrike i praktiken kom att införa obligatoriska introduktionsprogram efter upploppen i Paris' förorter hösten 2005.

Generellt har den obligatoriska aspekten av introduktionen i ett nytt land blivit allt vanligare i EU:s medlemsländer, vilket är viktigt att komma ihåg när man från svensk sida målar ut Danmark som i alla avseenden exceptionellt. En allmän trend i Europa är också att integration ses som en skyldighet som individen har gentemot staten, vilket lett till att staten genom ny lagstiftning givits en starkare roll i sådana insatser som tidigare skett på lokal och regional nivå.⁵⁴

Detta beror säkert på samhällsutvecklingen i stort, som under 1990-talet går i en liknande riktning, inte bara i Danmark och Sverige, utan i hela Europa. Invandrare och flyktingar marginaliseras och utgör för staten ett samhälleligt »problem«. När till exempel den svenska staten beskriver segregationen i storstäderna inleder man med att gå utanför nationen, och bortom sitt eget ansvar.

Om man skall förstå den växande segregationen i Europas storstäder måste man ha ett internationellt och historiskt perspektiv. Segregationens grundläggande orsaker står alltså att finna i den pågående struktumvandlingen, i vilken stora mängder människor frigörs från produktionen och blir i ekonomisk mening obehövda. I denna situation drabbas i första hand de grupper som står längst bak i kön, dvs. de som har minst anknytning till arbetsmarknaden och till samhället. För personer med utländsk bakgrund tillkommer också ett hinder i form av medveten eller omedveten diskriminering på arbetsmarknaden.⁵⁵

Denna bild förstärks i efterföljande statliga rapporter, vilket blir särskilt tydligt i utredningen »Makt, integration och strukturell diskriminering« som tillsattes efter ett regeringsbeslut den 22 april 2004 under ledning av sociologen Masoud Kamali. I inledningen till rapporten *Den segregerande integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder* (SOU 2006:73) skriver Kamali: »Marginaliserade och stigmatiserade förorter har blivit en påtaglig del av det urbana livet i många europeiska länder. Sveriges storstäder är inget undantag.«⁵⁶ Vidare påpekar han, att etnifiering av fattigdomen i allmänhet och boendesegregationen i synnerhet är ett annat exempel på utfallet av å

54. Integrationsverkets rapport 2006-08-16, s. 78.

55. Prop. 1997/98:165, s. 24.

56. Ibid., s. 17.

ena sidan den strukturella/institutionella diskrimineringen, å andra sidan integrationspolitikens misslyckande.

För välfärdsstater som Danmark och Sverige innebär integrationsinsatserna en specifik del av statlig verksamhet där man tveklöst kan tala om ökade resurser och intensifierad kontroll. Men för Sveriges del är detta delvis ett undantag i en allmän trend, där staten i stället genom avregleringar, privatiseringar och marknadsanpassningar minskar sitt inflytande – en trend som förstärks av att myndigheternas egna områden alltmer utsätts för konkurrens.

Kirsten Hvenegård-Lassen uttrycker i denna antologi en delvis annan uppfattning av begreppet avreglering. Med stöd i Niels Åkerström Andersens tankar menar hon att exempelvis den nya socialpolitiska linjen i Danmark inte ensidigt får ses som en avveckling av en klientilisering. Snarare handlar det om en förskjutning, dvs. man går från en typ av klientilisering till en annan (se s. 174). Påpekandet är viktigt, men handlar mycket om var man väljer att lägga betoningen. Varje förändring inbegriper både kontinuitet och brott mot det gamla. Här är inte poängen att fundera över om en övergång från till exempel statlig till privat hantering av en speciell fråga innebär en avreglering, absolut sett, eller mest bara en omreglering. Min idé är att separera invandrar- och integrationsfrågan från övriga områden i Sverige, eftersom staten just här valt att hålla kvar sitt behov av stark kontroll och stort inflytande.

Detta förhållande blev också en del av traditionell dansk retorik riktad mot »totaldemokraternas Sverige«, vilket jag gav prov på i inledningen. Och den hållningen kvarstår, trots att den danska staten, genom ökat inflytande över invandring och integration, först närmat sig Sverige – för att sedan, med den strukturereform som sjösattes den 1 januari 2007, gå förbi och bli det land i Europa som ställer hårdast krav för permanent uppehållstillstånd och medborgarskap. Faktiskt är det så att Sverige går mot strömmen jämfört med många andra länder där man skärper reglerna och kraven för invandrare. Den svenska linjen att samhället skall anpassa sig till dem som invandrar är man också relativt ensam om, liksom ambitionen att ligga i linje med EU:s direktiv för integrationspolitiken. De flesta andra länder rör sig bort från EU:s rekommendationer; Storbritannien och Danmark är inte ens med i EU:s civilrättsliga samarbete.⁵⁷

Går vi tillbaka i historien framträder flera viktiga skillnader länderna emellan. I Danmark utvecklades under 1960- och 70-talen ett gästarbetarsystem, inte olikt det

57. Trots dessa ambitioner finns en stark kritik från framför allt borgerligt håll att generella modeller fortfarande är alltför vanliga. Framst riktar sig kritiken mot undervisningen i svenska för invandrare (SFI), som man menar måste bli mer individ- och marknadsanpassad för att möjliggöra en verklig integration.

som då fanns i Tyskland.⁵⁸ Arbetare från andra länder var välkomna så länge de behövdes. Sedan förväntades de lämna landet. Inställningen fick stöd av den danska fackföreningsrörelsen, som hellre föredrog inhemska alternativ som hemmafruar och handikappade framför invandrad arbetskraft.⁵⁹

I Sverige förde man under 1960-talet aktiva rekryteringskampanjer för att locka till sig arbetskraft från främst Grekland, Turkiet och Jugoslavien. Invandrare som kom var här för att stanna. Den svenska invandrapolitiken grundläggs på 70-talet, under välfärdsstatens glansdagar, när svensk industri går på högvarv. Detta förklarar till delar varför Sverige valde aktivt stöd som politisk strategi, formulerad i målen »jämlighet, valfrihet och samverkan«. Invandrarna hade inte bara rätt att bevara sin »kultur«. Staten skulle också aktivt stödja minoriteternas kulturbevarande genom hemspråkundervisning, statsbidrag till invandrarorganisationer och stöd till tidningar och litteratur på invandrarspråk.⁶⁰

Allt detta uttrycker en bred syn på integration, omfattande arbete, politiskt deltagande, språkutbildning, religion, kultur m.m. Den synen finns kvar idag, medan Danmark i sin Integrationslov från 1999 talar i strikt ekonomiska termer. Ekonomin och arbetsmarknaden står i centrum också i integrationsplanen från maj 2005, *En ny chance til alle*, även om skola och utbildning nu får en mer framskjuten plats. Framför allt noterar man vikten av att unga med annan etnisk bakgrund än dansk med regeringens hjälp skall hjälpas och vägledas till ett förnuftigt utbildnings- och yrkesval. Regeringens mål, att upp till 25 000 invandrare och deras efterkommande är i arbete 2010, är ambitiöst, och viktigt: »Vi har ikke råd til – hverken samfundsøkonomisk eller menneskeligt – at lade en så stor gruppe mennesker stå i udkanten af samfundet.«⁶¹

Konklusionen är att en skandinavisk välfärdsmodell byggd på principen om allas rätt till sociala bidrag är svår att förena med mycket öppna gränser. I Skandinavien har man en hög minimilön och relativt höga bidrag till alla som via arbetet inte kan nå upp till lägsta accepterade lön. Man konstaterar att ökad invandring av framför allt lågutbildad arbetskraft kan utgöra en betydande samhällelig börda.

Utifrån detta resonemang säger man att Danmark den senaste tioårsperioden sökt finna en bättre balans mellan öppenhet och sociala bidrag genom en rad utlänningspo-

58. En omfattande studie av dansk utlänningspolitik under åren 1973 till 2000 är Kirsten Hvenegård-Lassens doktorsavhandling *På lige fod*, København 2002.

59. Christina Johansson, »Dansk och svensk invandringspolitik. En jämförelse«, *Att möta främlingar*, red. Göran Rystad & Svante Lundberg, Lund 2000, s. 73, och Johansson, *Välkommen till Sverige?*.

60. Karin Borevi, *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*, Uppsala 2002.

61. *En ny chance til alle*, s. 7.

litiska initiativ, bland annat genom att införa en s.k. starthjälp som är väsentligt lägre än den ordinarie kontanthjälp. Man markerar också tydligt hur viktigt det är att motarbeta »bidragsfällan«. Ekonomiska incitament till att arbeta framför att motta bidrag är en central förutsättning för att utlänningar kan bli integrerade på arbetsmarknaden. Av den anledningen talar man om s.k. nettotäckningsgrad för att mäta hur starka dessa incitament är. Det gör man genom att jämföra en genomsnittslön med de bidrag som samma person skulle få som arbetslös. Jämförelsen visar att i Danmark, Tyskland och Kanada ligger täckningsgraden på 60 % under en period av maximalt fyra år. I Holland och Sverige är täckningsgraden 82 % respektive 71 %. Dessa siffror kan jämföras med Italien, som är ända nere på 24 %. Kontentan är att Danmark tillsammans med Sverige och Holland har all anledning att se över sin bidragspolitik och arbeta högst medvetet för en aktiv integrationspolitik.

Detta är också vad som hänt, och på båda sidor av Sundet har såväl staten som lokala myndigheter aktivt gått in för att råda bot på de problem som den demografiska förändringen medfört. Denna inriktning påbörjades i Sverige redan av den socialdemokratiska regeringen omkring millennieskiftet, men har accentuerats under regeringen Reinfeldt från hösten 2006.

Syftet med detta avsnitt var att tränga bakom »ordkrigets« beskyllningar och diskutera likheter och olikheter i den faktiska integrationspolitiken i Sverige och Danmark. På flera områden ser vi tydliga systemskillnader, men med en tendens till att länderna närmar sig varandra. Detta sker främst genom att man också i Sverige börjar ställa ökade krav på invandrare och flyktingar. Samtidigt finns i Sverige fortfarande en tankestruktur, eller som jag valt att kalla det, ett nationellt böjningsmönster, som skiljer länderna åt. Och därmed över till artikelns sista avsnitt.

Svensk byråkrati och social ingenjörskonst

En viktig del i all nationell självförståelse handlar om symbolisk inversion. Genom att i negativa termer beskriva »de andra« lyfter man indirekt fram centrala värden i den egna kulturen. En sådan bärande beståndsdel i dansk nationalism handlar om det genombyråkratiserade Sverige, där staten håller sina laglydiga medborgare i kort koppel. Denna bild var också mycket frekvent i dansk syn på Sveriges hållning till »invandrarfrågan«. *Den svenska staten styr och ställer, här som i allt annat. Så är det inte i Danmark!*

Uppfattningen delas av många svenskar, politiskt, vetenskapligt och bland »folket på gatan«, men här i positiv riktning. Faktiskt förhåller det sig så, att i Sverige backas den starka staten med sina monopol, omfattande regleringar och stora offentliga sek-

tor upp rent politiskt av över halva befolkningen, som vid varje val sedan 1930-talet i princip gett den sittande regeringen sitt fortsatta förtroende⁶² – ett förtroende som gick förlorat i det senaste valet hösten 2006, då den borgerliga alliansen med knapp röstövertikt erövrade makten. Trots att alliansen gick till val på ett program, som i flera grundläggande frågor låg nära vänsterblocket, uppfattade många ledande socialdemokrater detta som en total katastrof för landet. Tanken att Sverige bara kan ledas av socialdemokrater illustreras av partisekreterare Sten Anderssons närmast klassiska kommentar efter valet 1976, som man då förlorade: »Detta är inget vanligt nederlag. Det här är en statskupp!«⁶³

Vad jag vill säga är att socialdemokraternas politiska hegemoni i Sverige kan ses som en viktig del i ett nationellt böjningsmönster, där ideologin med dess kronjuvel *social ingenjörskonst* kommit att genomsyra tänkande och praktiker på en mängd områden i samhället.⁶⁴ Särskilt tydligt syns detta i statens roll i svensk migrations- och integrationspolitik, där jag väljer att utgå från Emil Uddhammars avhandling om statsteorier och svensk politik under 1900-talet. Den centrala betydelsen av metaforen »socialingenjör« och av det argument vi här refererat, är en kunskapssociologisk tes, som kan uppdelas i tre led:

1. Möjligheten att på central nivå kunna insamla och hysa relevant kunskap om vad som bestämmer de enskilda människornas levnadsvillkor. 2. Att det är möjligt att från central nivå rationellt och med framgång omvandla denna kunskap till praktisk förändring av människors levnadsvillkor samt 3. Att det är möjligt att känna till de enskildas preferenser, bl.a. vilka behov som är människornas egentliga eller mest grundläggande.⁶⁵

Den gemensamma nämnaren för de tre leden är kunskap. Genom att lära sig något om människorna kan man också planera för deras bästa och lösa de problem som finns eller uppstår på vägen. Men kunskapen bygger inte bara på något man hämtar upp från folket. Tvärtom präglas den sociala ingenjörskonsten i Sverige, från 1930-talet och

62. Landet har sedan 1930-talet styrts av socialdemokrater, med två korta undantag, 1976–82 och 1991–94, då borgerliga minoritetsregeringar satt vid makten. Detta gör Sverige unikt i Västeuropa, där folket betydligt snabbare visar sitt missnöje genom att rösta bort den sittande regeringen.

63. Nalin Pekgul, socialdemokratisk riksdagsledamot, kommenterade 2006 års val med orden: »En katastrof för Sverige!«

64. Statsvetaren Bo Rothstein har i ett flertal artiklar och debattinlägg kritiserat vad han med flera menar vara en s-märkt politisering av forskningen. Se bl.a. »Politiskt korrekt forskning ökar inte vårt vetande«, *Dagens Nyheter*, 22 april 2004 och »Bengt Westerberg ställer upp för regeringen som nyttig idiot«, *Dagens Nyheter* 8 maj 2005.

65. Emil Uddhammar, *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*, Stockholm 1993, s. 132.

framåt, väldigt mycket av att *lägga livet till rätta*.⁶⁶ Denna patroniserande syn formuleras tidigt. Så menar till exempel Alva och Gunnar Myrdal att politiken bör utgå ifrån ett antal värderingar, som går att finna hos det svenska folket, »om det vore tillräckligt upplyst och ej förblindat av irrationella konventioner och traditioner».⁶⁷

Efter hand utvecklas i Sverige en stark symbios mellan politiker och forskare. Genom att anlägga en vetenskaplig syn på samhället, främst baserad på statistik och ekonomistiskt tänkande, skapas en övertro på att staten genom utredningar, planering och centraliserad organisation kan omforma samhället i önskad riktning. Och detta har i sin tur lett till en hos folket ganska stark tilltro till samhällelig kontroll, utövad genom kollektiva institutioner, sådana som staten, kommunerna och de stora folkliga organisationerna. Utifrån ett sådant synsätt blir politikerna de upplysta uttolkarna av folkets verkliga vilja.

Tentativt vill jag påstå, att jämfört med Danmark och andra länder i världen, skapar denna trojka av politiker, forskare och folk en ganska så unik värdegrund för synen på välfärd, jämlikhet och rättvisa i Sverige. Eller annorlunda uttryckt: vad vi möter är ett nationellt böjningsmönster med stark paradigmatiske kraft. Hur detta kan se ut i förhållande till den statliga integrationspolitiken i Sverige vill jag nu belysa såväl generellt som specifikt för situationen i Malmö.

Kunskapsinhämtning

Led ett i Uddhammars modell handlar om möjligheten att på central nivå samla in relevant kunskap om vad som bestämmer enskilda människors levnadsvillkor. Detta gör staten på flera olika sätt. Det första sker genom den vardagliga praktik tjänstemän utövar i olika myndigheter och statliga verk. Dagliga möten med klienter, patienter, kunder eller vad de nu kallas, prövar – ibland också korrigerar – den uppgift man är tillsatt att utföra, vilket Fredrik Hertzberg visar i sin artikel i denna bok.⁶⁸

Ett annat, närliggande sätt handlar om de evalueringar som kontinuerligt görs i tjänstemännens vardagspraktik, och mer specifikt, i tidsbestämda projekt. Storstads-satsningen till exempel är utvärderad av de inblandade själva, av konsulter eller fristående forskare i en omfattning som är häpnadsväckande. När Helen Lahti Edmark gjorde en genomgång av nordisk forskning om interventioner i utsatta bostadsområden är

66. Orden är hämtade från Yvonne Hirdmans ofta citerade *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhems-politik*, Stockholm 1989. En annan bok som innehåller kritik av ett förment överdrivet omhändertagande är skriven av David Eberhard: *I trygghetsnarkomanernas land. Sverige och det nationella paniksyndromet*. Stockholm 2006.

67. Se kapitel 5, »Alva och Gunnar Myrdal och den sociala ingenjörskonsten» i Ola Sigurdson, *Den lyckliga filosofin. Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius*, Eslöv 2000.

68. Se också Eva Norström, *I väntan på asyl, retorik och praktik i svensk flyktingpolitik*, Umeå 2003.

2002, dvs. halvvägs in i projektet, hade hon som underlag över 200 böcker, rapporter och artiklar kring storstadssatsningen.⁶⁹

En tredje väg till kunskapsinsamling, märkbart försummad i Sverige, är att återföra den utvärderade kunskapen till tjänstemännen och andra praktiker, helst genom att etablera en processinriktad dialog. Att detta så sällan görs ser jag som en effekt av den sociala ingenjörskonstens maktfullkomlighet, och bekvämlighet. En stelbent byråkrati är mer intresserad av att skapa nya projekt än att på ett genomgripande sätt låta struktur och praktik påverkas av den kritik man fått.⁷⁰

I den fjärde grupp jag valt att ta upp hamnar Statens offentliga utredningar och andra statliga rapporter, som produceras inom de mest skiftande områden av svenskt samhällsliv. Det är ingen överdrift att säga att kunskapsproduktionen är minst sagt omfattande, något som i sig nyanserar danska påståenden om att i Sverige lägger man locket på. I den mediala debatten, ja, men långt mindre i den vetenskapliga. Här produceras i en strid ström rapporter om det mångkulturella samhället, inte minst från Integrationspolitiska maktutredningen, som tillsattes 2000, och dess efterföljare Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Om man ändå vill ge den danska kritiken viss rätt skulle man kunna säga, utan att för den skull vidareutveckla ämnet här, att det finns ett relativt stort mått av politisk korrekthet i den statligt dirigerade forskningen.⁷¹

Det femte och sista sättet att samla in kunskap på har stor relevans för storstadssatsningen. Genom aktiv dialog med gräsrotterna, fotfolket, människorna i fält – benämningarna är många – menar man sig kunna få en god bild av de verkliga behoven i stadens mer utsatta områden. Detta *underifrånperspektiv* var också ett uttalat mål i den långa rad av delprojekt som storstadssatsningen kom att omfatta. En liknande ambition fanns vid mitten av 1990-talet, då olika integrationsprojekt skulle utvecklas i stadsdelen Rosengård med hjälp av de tidigare nämnda Blommanpengarna. I den rapport som följde betonas just oförmågan att fånga in och omsätta den kunskap människor som

69. Helene Lahti Edmark, *Förort i fokus – interventioner för miljoner. En kunskapsöversikt*. Norrköping 2002. En övergripande kunskapsöversikt av de utvärderingar som gjorts kring storstadspolitikens lokala utvecklingsavtal finner man i *Storstad i rörelse*, SOU 2005:29.

70. Gunnar Alsmark, »Levande projekthistoria«, *Invandrare & Minoriteter* nr 1, 2000; Gunnar Alsmark, »När staten styr och ställer«, *Invandrare & Minoriteter* nr 1, 2005.

71. Ett sådant exempel är den andra av de två nyss nämnda maktutredningarna, där tillsättningen av Masoud Kamali som s.k. särskild utredare föregicks av stor turbulens och enligt vissa bedömare kom att innebära en tydlig politisering och insnävning av de vetenskapliga perspektiven. Mot detta förfarande riktar Jonathan Friedman och Kajsa Ekholm Friedman stark kritik i sin artikel »Sverige: Från nationalstat till pluralt samhälle«. Martin Bak Jørgensen behandlar också frågan i sin artikel »Danskt realism och svensk naivitet?«. Båda texterna finner vi i antologin *Bortom stereotyperna?*

bodde i området besatt, liksom den byråkratiska klåfingrighet/det nationella böjningsmönster som styrde statens tänkande.

Statligt dirigerade projekt av den typ som här kommer ifråga inbegriper alltid oreflekterade, ofta omedvetna förutsättningar vad gäller ideologiska värderingar, tankesätt och arbetsformer. Vår uppfattning är att projektet genomsyras av en mycket svensk organisationsmodell, där arbetsförmedling, försäkringskassa, landsting, fackliga och andra organisationer förväntas ingå, som det står i propositionen. Konsekvensen av denna projektkultur blir att implementeringen följer vissa mönster och handlingsstrategier. Redan i initieringsstadiet läggs riktlinjer och avgränsningar upp som till delar bakbinder Malmös frihet och möjligheter att utveckla projekten som man vill.⁷²

Inte oväntat tonar staten liksom de lokala enheterna gärna ner sin myndighetsutövning. De politiska besluten utformas i öppna ramavtal, med stor handlingsfrihet att på lokal nivå tolka statens intentioner. I den sammanfattande utvärderingen av storstadssatsningen i Malmö ser vi emellertid hur lokala behov och hänsyn ständigt vägs mot kommuncentrala signaler, som i sin tur påverkas av de nationella direktiven. Styrning uppifrån och ändrade ekonomiska betingelser påverkar de lokala aktörernas möjligheter att uppfylla sitt uppdrag.

Eftersom projekten omvärderas och tilldelningen omförhandlas varje år lever både personal och verksamheter ett otrött liv. Osäkerheten gynnar en kortsiktig inställning och ett egenintresse, som är oförenligt med kraven på långsiktighet och helhetstänkande. Ett exempel på ett sådant ovanifrånperspektiv är den ökade fokuseringen på tillväxt som lanserades mitt i satsningen. Tillväxtdirektiven betydde att de mera långsiktigt integrationsbefrämjande verksamheterna fick minskad prioritet och status.

Stadsdelarna hade tidigare fått mandat att identifiera och ta hänsyn till invånarnas behov och önskemål och hade utarbetat åtgärder i dialog med dem. Men underifrånperspektivet blev nu ett uppdrag med sviktande mandat, övertruffat av tillväxtmålets kraftiga framtoning. Vissa långsiktiga verksamheter kom i uppenbar fara och en del projekt, bl.a. insatser för lågutbildade kvinnor, lades ner.⁷³

När det gäller Malmö och storstadssatsningen presenterar IMER-forskaren Per Broomé flera intressanta hypoteser i en uppsats om retorik och organisationslogik i Malmö

72. *I god jord – och på hälleberget*, red. Gunnar Alsmark, Rapport nr 3, Valfärds- och folkhälsoenheten, Malmö 1998, s. 8.

73. Berit Andersson, *Malmö och storstadssatsningen. Sammanfattning från utvärderingsgrupperna vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet och IMER, Malmö högskola, Malmö 2004, s. 8.*

kommun. En sådan är att organisationerna trots sin maktposition har en tendens att hänvisa implementeringsfrågor tillbaka till de styrande politikerna. Eller så låter man normer för behörighet och kompetens vid rekrytering och befordran bestämmas av utanförstående aktörer, som utbildningsanordnare, yrkesföreningar och yrkestradition.⁷⁴

Vad man mer kan se är att mångfaldsplanen i Malmö, där ord som *lika människo-värde, respekt, gemenskap och möten*, snarare vänder sig till befolkningen i dess helhet, inte till den kommunala organisationen. Broomés konklusion är att den senare är ett instrument för politisk styrning och inte en självständig aktörsorganisation med självvalda visioner.

Sistnämnda tanke vill jag spinna vidare på. En viktig utgångspunkt i en av rapporterna, *Fyra stadsdelar – fyra vägar mot integration*, är att Malmö inte ses som en enhet, utan som en stad med olika stadsdelar där arbetet faktiskt har kunnat utformas med olika inriktning och tyngdpunkter. Medan Fosie utvecklade relativt lösa förbindelser mellan olika programområden valde Hyllie att i den organisatoriska uppbyggnaden koppla samman AUC med utbildnings- och demokratiprojekten under konceptet »allt under ett tak«.⁷⁵ Den statliga styrningen var följaktligen inte starkare än att den gav utrymme åt relativt stor variation i tolkning och genomförande av olika program.

Kritik riktas mot bristande kontakt mellan de fyra stadsdelarna, och än viktigare, utan medverkan från de stadsdelar och områden i kommunen som har störst resurser. Detta går stick i stäv mot statens intentioner när man 1997 skrotar den gamla invandrarpolitiken. Enligt regering och riksdag hade efter hand en allt tydligare uppdelning i ett »vi« och ett »dom« uppstått mellan infödda och invandrade. I de nya integrationspolitiska målen skulle nu alla, oavsett etnisk och kulturell bakgrund ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Och detta skulle åstadkommas med hjälp av generella åtgärder, som inte var riktade mot invandrare och flyktingar.

Utvärderarna ger också andra synpunkter på underifrånperspektivet. I Fosie kom man att administrera det direkta arbetet kring demokrati och delaktighet inom området *Aktiv Stad*. Även här betonades kontakten med gräsrotterna tydligt i såväl tal, skrift som handling. Slutmålet var att resursteamet skulle »avveckla sig självt«.⁷⁶ Uppfattningen hämtade stöd från ett regeringsdokument av dåvarande integrations- och

74. Per Broomé, »Mångfald – retorik och organisationslogik i Malmö kommun«, *Current themes in IMER research*, No. 1, Malmö 2004, s. 37.

75. Berit Andersson, *Fyra stadsdelar – fyra vägar mot integration. Storstadssatsningen i Malmö. Utvärdering av demokratiarbete och skolprojekt*, Malmö 2004, s. 7.

76. *Ibid.*, s. 21.

storstadsministern Ulrika Messing, *Maktdelning i stället för omhändertagande*. Grundtanken var att de verksamheter och nätverksbyggen man skapade under projektperioden sedan skulle kunna leva vidare under egen ledning. Så blev det i viss mån, men vad jag vill lyfta fram är en annan aspekt, som modifierar statens och myndigheternas von oben-perspektiv. Den synen finns, men är långt ifrån alltid en förklaring till att man inte får med fotfolket.

Dels tar varje förändringsprocess tid, och måste så få göra, påpekar projektledaren för *Aktiv Stad*. »En önskan är arbetsro och ett förtroende för att låta processer ta den tid de behöver. Projektperspektivet får gärna folk att springa runt med tungan hängande utanför.«⁷⁷

Dels verkar det som om respekten för underifrånperspektivet varit för stort, eller feltolkat. Man ville inte tränga sig på eller syssla med konstgjorda grupperingar av människor, menade resursteamet. Resultatet blev frustration över den passivitet som kännetecknade dialogen med de boende. Egentligen ville de förverkliga en lång rad av egna idéer, »men kände sig klavbundna av riktmärket att processägarna är de boende, själva skulle de bara stå till tjänst med att anvisa redskapen.«⁷⁸

Storebror staten

Det andra ledet i Uddhammars modell ställer frågan, om det är möjligt att från central nivå rationellt och med framgång omvandla denna kunskap till praktisk förändring av människors levnadsvillkor? Svaret är naturligtvis ja, från statens sida sett. Frågan är om något annat land låtit byråkratin kring migration och invandring växa så mycket som i Sverige de senaste två decennierna. Detta samtidigt som antalet statligt anställda generellt under hela 1990-talet sjönk med 13%.⁷⁹ Men även om antalet anställda minskade, ökade antalet myndigheter under samma period. Av de 248 statliga myndigheter som fanns på offentliglistan⁸⁰ våren 2003 hade hälften tillkommit efter 1975, och 97 av dem efter 1985. Statens konklusion är:

Denna utveckling kan sannolikt betraktas som ett uttryck för rikspolitikernas ambition att visa handlingskraft genom att inrätta myndigheter, i en tid då samhällsutvecklingen är mera komplex än tidigare. Bredden i myndigheternas sammantagna verksamhet är stor.⁸¹

77. Ibid., s. 30.

78. Ibid.

79. Uppgift från Statskontoret 2002.

80. Se www.offentliglistan.se.

81. Integrationsverkets rapportserie 2004:04.

För mig är detta ett mycket svenskt sätt att se. Ett alltmer komplext och multikulturellt samhälle hanteras bäst genom ännu fler statliga verk och myndigheter. Följdriktigt har också frivilliga organisationer (NGO:s) väldigt litet utrymme i Sverige, jämfört med många andra länder världen över.⁸²

I Danmark var förhållandet snarare det omvända, fram till slutet av 1990-talet. I sin avhandling om migration och flyktingpolitik jämför historikern Christina Johansson den svenska statens roll, och kontroll, med situationen i Danmark:

I Danmark har staten fört över mycket av ansvaret till frivilligorganisationer i och med att Dansk Flygtningehjælp har en central roll i återvändningsverksamheten. Den danska statens inflytande är också mindre än den svenska i och med att mycket av resurserna går direkt till den enskilde individen och inte genom projektverksamheter som koordineras av någon statlig aktör.⁸³

Ser vi till statens roll i migrations- och integrationsfrågor idag, är det intressant att notera att det i praktiken är Danmark, som uppvisar den starkaste statliga styrningen – inte bara jämfört med Sverige, utan också med andra länder i Europa. Detta framgår av en rapport från det svenska Integrationsverket, där man systematiskt jämför hur 13 länder organiserar sin integrationspolitik.

I Danmark och Nederländerna har det skett en stark centralisering där en integrationsminister och underställt departement samlar stor makt under sig. Det sker samtidigt som invandrapolitiken vrids från en mångkulturell riktning till mer utav en assimilationspolitik.

Norge, Sverige, Storbritannien, Irland och Frankrike har relativt starkt centralt beslutsfattande och inblandning i integrationsfrågor samtidigt som de har relativt fristående myndigheter för att motverka diskriminering och främja mångfald.⁸⁴

Flyttar vi fokus till repatrieringsverksamheten har Danmark en tydligt formulerad lagstiftning. I Sverige styrs verksamheten i stället av de riktlinjer som finns i regeringsdokument, regleringsbrev och Migrationsverkets praxis. Enligt Johansson kan man mer allmänt påstå, att Danmark har en tradition av att i större utsträckning än Sverige

82. Tillsammans med Eva Norström genomförde jag en omfattande studie av Röda Korsets inbrott på en statlig arena, när de under fyra år vid mitten av 1990-talet fick ta hand om fyra flyktingförläggningar i Sverige. Sympotomatiskt nog släppte staten inte ifrån sig hela kontrollen, utan fanns med på var och en av de fyra förläggningarna med en ledningsgrupp – och med det ekonomiska huvudmannansansvaret. Se Gunnar Alsmark & Eva Norström, *Vision och vardag. En etnologisk utvärdering av Röda korsets förläggningsprojekt 1987–1991*, Lund 1991.

83. Johansson, *Välkommen till Sverige?*, s. 143.

84. Organisering av integrationspolitiken, Integrationsverket 2006:5.

lagstifta om olika frågor. Detta betyder nu inte att statens kontroll över vad som händer är svagare i Sverige. På det hela taget, menar Johansson, håller den svenska staten i större utsträckning än den danska en vakande hand över återvändningsstödet.

En annan skillnad är att i Sverige jobbar Migrationsverket i huvudsak på nationell basis, medan Dansk Flygtningehjælp även arbetar i återvändningsländerna. Johanssons konklusion är att den större flexibilitet och generositet Danmark visar förmodligen hänger samman med ett önskemål om att flyktingarna återvänder, dvs. lämnar landet.

Påståendet är intressant, eftersom det perspektiverar statens roll gentemot invandrare och flyktingar. Den svenska statens starka kontroll betyder inte nödvändigtvis en motsvarande stark roll som gatekeeper. Snarare är det så att den danska staten, trots ett mindre direktinflytande, håller en nog så vakande hand över verksamheten, vilken i sin helhet är långt mer exkluderande än motsvarande svenska. Den kanske tydligaste skillnaden här gäller familjeåterföreningen, där Danmark fört en mer restriktiv linje än Sverige, som sett detta som ett viktigt integrationsinstrument.

Jag vill nu gå tillbaka till formuleringen av punkt två och tanken att man kan omvandla kunskapen till praktisk förändring av människors levnadsvillkor. Egentligen är svaret enkelt. Självklart kan man det, men då med tillägget, i positiv – eller negativ riktning.

Ur metodisk synpunkt bör påpekas att varken praktiker eller utvärderare enkelt kan klargöra effekten av de åtgärdsprogram man iscensätter. Även om en person upplever ökad integration efter en tid i ett projekt kan de bakomliggande orsakerna vara många. Den direkta kausaliteten mellan just storstadssatsningens input och en positiv output kräver metoder av helt annat slag än de man använder vid gängse utvärderingar, och kan vara nog så svårbemästrade ändå.

Utvärderarna i Malmö menar mer generellt, att det ännu är för tidigt att bedöma i vilken utsträckning storstadssatsningen långsiktigt förändrar den ordinarie verksamheten. Men vissa *framgångsfaktorer* lyfter de fram. Från att i början ha verkat i inarbetade kontaktnät blev stadsdelarna alltmer flexibla i sina arbetsätt och mer lyhörda gentemot målgrupperna. Eller annorlunda uttryckt, mer intresserade av att lyssna på gräsrotterna. Detta underifrånperspektiv utgjorde, som tidigare nämnts, ett av storstadssatsningens viktigaste mål, och i utvärderingen menar man att stadsdelarna lyckats tillvarata målgruppernas egna resurser i form av yrkeskompetens, insiderkunskap och engagemang för den egna gruppen. »Jämförelsen mellan de fyra stadsdelarna visar bland annat att professionellt linkwork är framgångsrikt om det genomförs med hänsyn till de lokala betingelserna och ger reella möjligheter för de boende att verka för egna intressen.«⁸⁵

85. Andersson, *Fyra stadsdelar*, s. 8.

På ett mer övergripande plan kan man emellertid se i vilken riktning vinden blåser, för att uttrycka det metaforiskt. Och vinden utgör en bra bild, eftersom vi vet att den inte sällan går åt ett håll vid markplanet, och åt ett helt annat högre upp i luften. Enligt min mening har en sådan dubbelverkande vind dominerat mycket av integrationsarbetet i det mångkulturella Sverige. Annorlunda uttryckt skulle man kunna tala om välviljans tyranni – om vad rätt man tänkt, vad fel det blev.

I den svenska synen på invandrare och flyktingar som offer kom den sociala ingenjörskonsten⁸⁶ att fira stora triumfer. Och tragedier! Starka människor gjordes svaga genom att man fråntog dem ansvar, skyllde deras misslyckanden på samhället och upplyste dem om deras rättigheter, men alltför lite om deras skyldigheter och plikter. I stället kom ett psykologiserande synsätt att dominera bilden av det mångkulturella Sverige, framför allt under 1980-talet och fram till nu. Särskilt tydligt blev detta i synen på latinamerikaner i exil. Tillsammans med en inom gruppen likartad retorik blev detta synsätt förödande för många flyktingar, säger Pancho Pérez Santiago. En självfrustration förstärktes, vilken skapade rymningsvägar från verkligheten och försenade anpassningen.⁸⁷

Utifrån liknande tankegångar berättar Thomas Gür i *Staten och nykomlingarna* om hur många som menade sig ha »drabbats« av Sverige och svenskarna snabbt fastnade i en genre, där man poserade med sin Sverigesmärta.⁸⁸ Påståendet påminner oss om vikten av att lyfta fram själva samspelet och relationen mellan olika parter. Tjänstemännens syn smittar av sig på klienterna, och omvänt. Michael Herzfeld skriver att medan människor ofta agerar som om klienten och byråkraten var två skilda sorters mänskliga varelser, manikeiskt åtskilda i goda och onda, är de i själva verket bevisligen deltagare i en gemensam symbolisk kamp. De använder samma vapen, ledda av samma konventioner. Byråkrater är också medborgare.⁸⁹

Att det förekommer ett samspel innebär naturligtvis inte att relationen är symmetrisk.

Tjänstemannen har en icke obetydlig makt, som visserligen ofta tonas ner eller förnekas, men likväl finns där. Den tar sig dels uttryck i konkreta beslut, med tydliga budskap, dels i ett mer subtilt, diskursivt innehåll byggt på kunskap, traditioner och tolkningsföreträden.⁹⁰

86. Jag använder här social ingenjörskonst med en sedan Karl R. Poppers kritik under 1940- och 50-talen negativ konnotation. När termen lanseras på 1930-talet av en då ny politikersort hade den en positiv klang, vilket Yvonne Hirdman påpekar i *Att lägga livet till rätta*.

87. Pancho Pérez Santiago, »Vänsterns lögner om exilen«, *Invandrare & Minoriteter* nr 1, 1992.

88. Thomas Gür, *Staten och nykomlingarna. En studie av den svenska invandrarpolitikens idéer*, Stockholm 1996, s. 17.

89. Michael Herzfeld, *The Social Production of Indifference*, Chicago 1993.

90. Eva Norström, *I väntan på asyl*, Umeå 2004.

Sammanfattningsvis blir svaret på frågan om statens/kommunens möjligheter att i någon större omfattning, och i positiv riktning, förändra människors liv, ett försiktigt nej – åtminstone för väldigt många invandrare och flyktingar, som trots omfattande integrationsinsatser fortfarande står utanför arbetsmarknaden. Mer politik betyder inte nödvändigtvis bättre politik – och resultat.

Svaret menar jag till stor del har att göra med den typ av social ingenjörskonst, som länge varit ett dominerande, nationellt böjningsmönster i Sverige. Denna tanke får stöd i den tidigare nämnda SOU-rapporten *Den segregeringande integrationen*, vars huvudtanke är att integrationspolitiken reducerats till en politik för invandrare. Genom att prioritera och institutionalisera arbetet för »de andra« reproducerar man samtidigt föreställda skillnader och dess orsaker.⁹¹

Generellt finns det inga självklara samband mellan mängden statliga och kommunala insatser och deras avsedda effekter. I artikeln »Fungerar integrationspolitiken?« jämför Jan Ekberg integrationspolitiken i Sverige med erfarenheterna från EU15-länderna samt Kanada och USA. Enligt en uppmärksamman internationell studie står sig den svenska politiken mycket väl jämfört med andra länder. Sverige kommer på andra plats efter Belgien när det gäller aspekter som åtgärder mot diskriminering och rätt till återförening av familjer.

Ekberg konstaterar emellertid att när det gäller ett annat av integrationspolitikens mål – integrationen på arbetsmarknaden – ligger Sverige snarast i botten bland de undersökta länderna. Han noterar att flera av de länder som har mycket små ambitioner inom integrationspolitiken paradoxalt nog har en hög integrationsgrad på arbetsmarknaden.⁹²

Individ och kollektiv

Det tredje och sista ledet i Uddhammars modell handlar om möjligheten att känna till de behov som är människors egentliga eller mest grundläggande. Som så ofta är svaret både ett ja och ett nej. Ja, därför att hela idén med en välfärdsstat tar utgångspunkt i medborgarnas basala behov. En tryggad ekonomi, oavsett om man har arbete eller är arbetslös, en ordnad skola, sjuk- och äldreomsorg, en fungerande rättsstat med likhet inför lagen, och den kanske viktigaste punkten, att känna sig erkänd, behövd.⁹³

91. SOU 2006:73, *Den segregeringande integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder*, red. Masoud Kamali.

92. *Ekonomisk Debatt* nr 3 2007.

93. Även i en väl fungerande välfärdsstat finns många som inte känner sig behövd – arbetslösa naturligtvis.

Men det är inte den delen jag här väljer att läsa in i Uddhammars fråga. Vad jag ser i den integrationspolitik artikeln handlar om, blir svaret snarast ett nej. Trots stora ekonomiska insatser händer rätt lite på individnivå av bestående värde. Många som deltagit i projekten känner sig fortfarande utanför, eller besvikna. Till delar handlar detta om byråkratins organisation och struktur, vilket jag berörde under punkt två. Men det handlar också om svårigheter hos den svenska statsapparaten att möta det nya, mångkulturella samhället med dess annorlunda krav och förväntningar. Den delen saknar man fortfarande kunskap om, och metoder för att fånga in. Ett område är religiositet, som ofta blir ett problematiskt, svårförståeligt fenomen i ett så genomsekulariserat samhälle som det svenska, och danska. För starkt troende människor är religionen inte bara en privatsak, utan något som organiserar hela deras liv, i vardag och helg (jfr Jonas Otterbecks artikel i denna volym). Ett annat område där kunskapen brister är synen på arbete, som i de skandinaviska länderna är en organiserande princip för det liv man lever, och den identitet man får (jfr Tina Kallehaves artikel i denna volym). Men så ser det inte ut bland en hel del av de invandrare och flyktingar som kommer hit, med särskild betoning på kvinnornas val av liv och leverne. För en mångkulturalism värd namnet är detta en utmanande fråga vi långt ifrån har svaret på ännu. Och än mer utmanande är det kunskapssökande som rör människors inställning till svartjobb. Även om man är arbetslös, är man sällan sysslös. Ämnet, som skär på tvärs över etniska och kulturella gränser, är förvånansvärt utforskat, även med hänsyn taget till etiska och metodiska problem.

Vid genomläsningen av det omfattande material jag har valt att arbeta med var det en sak framför andra som slog mig: *kategoriseringarnas makt över integrationsprocessen*. Annorlunda uttryckt skulle jag kunna kalla det för den *svår fångade verkligheten*, eftersom det så tydligt är kopplat till frågan om möjligheten att känna till de behov som är människors egentliga eller mest grundläggande.

Jag har tidigare berört problemet med kollektiva identiteter, dvs. att tjänstemän och många andra som arbetar med invandrare och flyktingar sätter in dem i en kulturell box, och behandlar dem därefter (jämför också Fredrik Hertzbergs artikel i denna volym). En annan kategorisering handlar om de stereotypa, negativa uppfattningar som kategorin invandrare utsätts för. I sin artikel om »Minoritetspolitik och skapandet av kollektiva kategorier« skriver Ulf Mörkenstam:

men också andra, t.ex. i jobb de dåligt passar för. Men jag menar att i stort är ett av välfärdsstatens kännetecken just att man lyckas skapa en hög grad av meningsfulla arbeten.

Genom konstitueringen av kollektiva identiteter och väl avgränsade kategorier erhåller den förda politiken en inbyggd logik där såväl problemformulering som konkreta åtgärder får sin politiska kraft av att de hänförs till den gruppidentitet som redan definierats offentligt.⁹⁴

Isabell Schierenbeck ger en god illustration till denna såväl kulturaliserande som klientiliserande hållning i artikeln »En välfärdsstat för alla? Frontlinjebyråkrater och invandrarklienter«. Hon finner att tjänstemännen i hög grad stereotypiserar klienterna utifrån föreställningar om kulturella attribut: de tar också på sig ett slags omhändertagande och stundtals uppfostrande roll, ett bemötande som är svårt att förena med principen om likabehandling.⁹⁵

Tillsammans skapar detta en byråkrati som i all sin effektivitet är starkt normativ, och stelbent. I sin avhandling *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet* visar Fredrik Hertzberg hur byråkratier på alla nivåer är viktiga aktörer i produktionen och reproduktionen av sociala kategorier, inte minst när det gäller att upprätthålla gränser som reglerar relationen mellan insiders och outsiders.⁹⁶

Denna etniska segregering finner vi inom fackföreningsrörelsen, något som behandlas i *Den nya svenska arbetarklassen* av sociologerna Diana Mulinari och Anders Neergaard.⁹⁷ Eftersom det ofta rör sig om en omedveten schablonisering är dessa mekanismer svårare att komma åt än öppen diskriminering. Vi finner också en liknande etniskt generaliserande exkludering vad invandrarföreningar beträffar. Ofta möter etniska organisationer svårigheter att bygga koalitioner med politiska partier, fackföreningar och andra traditionella folkrörelser, även i de fall där de har en likartad klassbas.⁹⁸

Etnifiering som nationellt böjningsmönster kommer tydligt fram i de utvärderingar som gjorts av storstadssatsningen i Malmö. Trots integrationspolitiska intentioner om en helhetssyn för alla i samhället, fokuserade man på människor med annan etnisk bakgrund än svenskar, boende i utsatta områden, med dålig effekt som följd.

94. Ulf Mörkenstam, »Minoritetspolitik och skapandet av kollektiva kategorier«, *Kategorisering och integration*, SOU 2004:177.

95. Isabell Schierenbeck, »En välfärdsstat för alla? Frontlinjebyråkrater och invandrarklienter«, *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet*, SOU 2004:49, s. 17f.

96. Fredrik Hertzberg, *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet. Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*, Arbetslivsinstitutet, Stockholm 2003, s. 240.

97. Diana Mulinari & Anders Neergaard, *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*, Umeå 2004.

98. Se Pontus Odmalms artikel om det etniska föreningslivet och kommunalpolitiken i Malmö, »Invandrarföreningar som intressekanaler – möjligheter och hinder på lokal nivå«, *Föreningsliv, makt och integration*, Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Ds 2004:49.

Integrationsprocesser inom »invandrartäta områden« är möjliga och kan bli mer fruktbara om de ingår i en generell integrationssskapande satsning på stadsplanering, arbete, utbildning och boende.⁹⁹

Ett annat exempel rör det stöd till föreningslivet, som i Sverige blivit en viktig del i integrationspolitiken. Utgångspunkten var, med stöd i den gamla folkrörelseidén, att föreningsengagemang stärker samhörigheten inom en övergripande medborgargemenskap. Därutöver har staten väglett av en strävan att bevara och utveckla gemenskapen inom den etniska gruppen helt enligt den aktiva pluralism man antog 1975, som jag tidigare berört.

Även om politiken under de senaste 30 åren balanserat mellan dessa båda, delvis motstridiga integrationsmål, kan man, som statsvetarna Bo Bengtsson och Karin Borevi påpekar, se att staten alltmer försökt förmå invandrarorganisationerna att mer aktivt bidra till integration. I en integrationspolitisk forskarrapport¹⁰⁰ om fackets, idrotts- och hyresgäströrelsens bidrag till den politiska integrationen ställer de frågan om varför just invandrarorganisationerna skall behöva visa att de arbetar i integrationsbefrämjande syfte. Detta går ju i delvis motsatt riktning mot den nya integrationspolitik som riksdagen beslutade om 1997 där man betonade att integrationsfrågor är en angelägenhet för hela samhället. Reglerna för föreningsstöd motsäger detta genom att sända en signal om att ansvaret för bristande politisk integration ligger hos invandrarna och deras organisationer.

Bengtsson och Borevi påpekar också att statens försök att styra mot mätbara integrationsmål innebär en nedvärdering av folkrörelseidén. Enligt denna bör man ju fästa mindre vikt vid vilken konkret verksamhet en förening ägnar sig åt än att medlemmarna tillsammans engagerar sig i demokratiska former.¹⁰¹

Här, liksom på andra ställen i denna artikel, framstår staten som något negativt, som utövar makt och kontroll, dåligt förstår landets invånare, vare sig de är invandrade eller infödda, och huvudsakligen har misslyckats med sitt uppdrag att genom olika insatser skapa bättre förutsättningar för en ökad integration. Detta återspeglar faktiskt den bild materialet ger, men kanske inte rättvist visar den verklighet som finns bakom bilden. Visst kan man reducera den svenska modellen till elitism och förmyndaranda, till social ingenjörskonst där medborgarna betraktas som uppfostringsobjekt – i stil med den danska nidbilden av Sverige. Men man kan också skifta perspektiv och se

99. Andersson, *Fyra stadsdelar*, s. 8.

100. Odmalm.

101. *Dagens Nyheter* 11 november 2004.

staten som en emancipatorisk kraft, inte minst när det gäller invandrare och flyktingar. Det gäller Sverige, men i skiftande grad också de övriga nordiska länderna. Sekulariseringen, liksom den starka betoningen av individen frigör oss från kollektiva bindningar som kön, familj, religion och etnicitet. Inte fullt ut, men ändå en bra bit på väg mot frihet och oberoende.

I boken *Är svensken människa?* vänder Henrik Berggren och Lars Trägårdh på den gängse bilden, att svenskarna älskar staten och tänker kollektivt. I stället hävdar de att för en svensk är det viktigare att vara fri och oberoende än att vara underordnad familjen och andra täta gemenskapsformer. Två grundtankar genomsyrar deras framställning.

För det första, att den svenska välfärdsstaten är baserad på en överenskommelse mellan stat och individ som på ett radikalt sätt frigjort individerna från ömsesidigt, mellanmänniskt beroende. För det andra att detta sociala kontrakt inte är något som tvingats på det svenska folket ovanifrån av 30-talets socialingenjörer och deras efterföljare. [...] Att vara svensk i detta perspektiv innebär ytterst att sträva efter självständighet, frihet och individuellt självförverkligande på bekostnad av gemenskap, intimitet och traditionella förpliktelser. Den moderna välfärdsstaten har institutionaliserat redan existerande värderingar.¹⁰²

I motsats till mig väljer Berggren och Trägårdh att tona ner betydelsen av den sociala ingenjörskonsten. Eller åtminstone dess tvingande del, den som så ofta lyfts fram i dansk retorik riktad mot Sverige och svenskarna. Men oavsett graden av frivillighet i det sociala kontraktet mellan individ och stat i Sverige, finns en viktig skillnad jämfört med Danmark, där folkkyrkan fick stor betydelse för samhällsutvecklingen. Svensk nationalism under 1900-talet formas utanför kyrkan och i och omkring arbetarrörelsen, något kyrkohistorikern Urban Claesson visar i sin artikel om Grundtvig, bonderörelse och folkkyrka.¹⁰³ Om dessa skilda riktningar i nationsbygget också kan förklara skillnader mellan svensk integrationspolitik, och dansk, är en fråga för kommande forskning.

Konklusion

Efterkrigstidens Europa dominerades av en omfattande territoriell turbulens.¹⁰⁴ Andra världskriget tvingade miljontals människor på flykt. Tyskland delades, nationsgränser

102. Henrik Berggren & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Stockholm 2006, s. 10f.

103. Urban Claesson, »Grundtvig, bonderörelse och folkkyrka«, *Grundtvig – nyckeln till det danska?*, red. Hanne Sanders & Ole Vind, Göteborg & Stockholm 2003.

104. Gunnar Törnqvist, »Europa – territoriet och den nya rörligheten«, *Närhet och nätverk – regionernas återkomst?*, red. Sven Tägil m.fl., Lund 1994.

suddades ut, eller ritades om. Kommunismen, järnridån och kalla kriget ställde väst mot öst. Syd stod mot nord, ekonomiskt och socialt. Efter hand skapade överstatliga unioner nya sammanhang och nätverk. Sovjetimperiet föll sönder, och så gjorde Jugoslavien. Nya nationer bildades med förväntningar och krav på att få tillhöra den europeiska familjen. Detsamma gäller människor från Asien och Afrika. Men de möter ett Europa mer slutet än någonsin tidigare av Schengenavtal och strikta gränskontroller.

Många menar att den stora ödesfrågan för Europa inte så mycket handlar om folkomflyttningar länderna emellan, inte heller om utrikespolitiken eller om socialpolitiken. I stället handlar den om vem som är europé och vem som inte är det? Vem som i framtiden har rätt att få komma till och bli delaktig i *Fortress Europe*. Verena Stolcke lyfter fram en närliggande aspekt när hon talar om *kulturell fundamentalism* i Väst-europa som underlag för en ny exkluderande retorik, och praktik.¹⁰⁵

Det är i denna demografiska och politiska kontext vi dykt ner i två nordliga grannländer i Europa, Sverige och Danmark. Det är möjligt att Stolcke har rätt i sin bild av ett framtida, exkluderande Europa som gör gemensam front mot flyktingar utifrån. Men min ambition här har varit att visa, att det fortfarande finns betydelsefulla skillnader i synen på invandring och integration, också mellan två länder som står varandra så nära som Sverige och Danmark.

Som utgångspunkt valde jag att lyfta fram tydliga skillnader i de båda ländernas offentliga flyktingdebatt. I Sverige är tonen mer lågmäld och polerad, och vaksamheten och protesterna mot främlingsfientliga yttringar större än i Danmark. En annan skillnad är att det mångkulturella samhället upplevs som ett större hot i Danmark än i Sverige, både bland politiker och gemene man. Delvis beror detta på att den politiska pluralismen från mitten av 1970-talet blev ett statligt projekt i Sverige, sanktionerat av skattemedel. Den officiella hållningen har hela tiden varit att invandrare och flyktingar berikar den svenska kulturen, samtidigt som de problem som otvetydigt funnits officiellt tonats ner eller sopats under mattan. På det praktiskt politiska planet har den svenska staten fört en riktad aktiveringspolitik, där man med olika projekt, som till exempel storstadssatsningen, försökt komma tillrätta med ett allt starkare utanförskap bland invandrare och flyktingar. Jag menar att denna exklusionsprocess delvis kan kopplas till den sociala ingenjörskonsten, det nationella böjningsmönster som präglat svensk politik sedan 30-talet.

Det är ingen överdrift att säga, att detta välfärdsprojekt skapade en vällyckad inte-

105. Verena Stolcke, »Talking Culture: New Boundaries, New Rhetoric of Exclusion in Europe«, *Current Anthropology* nr 1, 1995. Metodiskt menar Stolcke att forskningen i första hand bör studera de innebörder som kulturell skillnad tillskrivs i olika sammanhang, snarare än kulturell skillnad i sig.

gration av olika grupper och samhällsklasser. Trots denna erfarenhet, eller snarare på grund av den, lyckades man mindre bra med integrationen av framför allt de flyktingar som kom till Sverige från 1970-talet och framåt. Min huvudpoäng är att en lika viktig som föga beaktad skillnad mellan gårdagens sociala och dagens etniska integration är, att den senare äger rum i skuggan av den förra. Det vill säga, först försvenskar och likriktar man en befolkning, som politiskt och byråkratiskt knyts nära samman med staten, bland annat genom en omhändertagandeideologi. Sedan lanserar man i mitten av 70-talet en närmast motsatt politik, mångkulturalismen. I ljuset av detta kan det tyckas märkligt, att invandringen inte ses som ett större hot i Sverige än i Danmark. Mitt svar, som snarare är inledningen till en diskussion, knyter an till journalisten Hans Huges tankegångar i antologin *Grundtvig – nyckeln till det danska?* Enligt honom har Sverige långt mindre än Danmark karaktären av en klassiskt homogen nationalstat. Därför har också Sverige lättare för att integrera främlingar än Danmark.¹⁰⁶

Men lättare betyder inte lätt. Som jag visat i artikeln bär svensk integrationspolitik på sina problem. Men Hauge pekar på en intressant skillnad, som också jag kan se i de olika materialgrupper jag arbetat med. Den gamla uppfattningen att nationalstaten är alltings mått och mylla är starkare väster än öster om Öresund. Vi märker det i diskussionerna kring en dansk kanon med bland annat krav på nationsspecifik kunskap för invandrare.¹⁰⁷ Och vi märker det politiskt, där Öresund hittills varit mer av vallgrav än gemensam plaskbalja. På många områden är mitt påstående orättvist, eftersom vi de senaste åren kan se många exempel på hur kulturella, sociala och ekonomiska band stärks mellan Danmark och Sverige. Men de sker trots en övergripande, politisk kursriktning, vars idé formuleras i titeln på en *speciale* i Europæisk etnologi av Anette Prilow, *Øresundsregionen midt i en reformtid – På vej mod et lukket Danmark?*¹⁰⁸ Frågetecknet skall ses retoriskt. Genom den strukturreform som den liberala regeringen introducerade den 1 januari 2007 centraliseras makt till staten och försvagas på regional nivå.¹⁰⁹ Den reducerar också den framtida regionens politiska och ekonomiska auktoritet, och verkar mot Europeiska unionens idé om ett *Europe of Regions*. Prilow gör

106. Hans Hauge, »Nynationalismen og markedets metafysik«, *Grundtvig – nyckeln till det danska?*, red. Hanne Sanders & Ole Vind, Göteborg & Stockholm 2003.

107. En liknande tanke finns i det kunskapstest om samhällets historia och kultur och hur det är organiserat som blivande danskar måste klara av för att få bli medborgare.

108. Anette Prilow, *Øresundsregionen midt i en reformtid – På vej mod et lukket Danmark?*, København 2006.

109. Strukturreformen innebär att kommuner slås samman, länen (*amter*) blir fem regioner, skatteförvaltningen överförs från kommuner till staten, och många andra uppgifter flyttas om mellan stat, kommuner och de kommande regionerna under de närmaste åren. Därmed kommer det danska systemet att likna det nuvarande svenska, där staten med lokala myndigheter/länsstyrelser delegerar sin myndighetsutövning inom den egna ramen.

också en intressant jämförelse mellan Danmark och Sverige i förhållande till den nya Öresundsbron. Även som medlem i den Europeiska unionen blev byggandet av bron en del av den danska statens suveränitetsarbete. För Sverige sågs bron som ett incitament för att stärka det lokala i Malmö och i Region Skåne. För Danmark var intresset av mer nationell betydelse. Öresundsregionen som politisk idé gav möjlighet att bland annat rusta upp huvudstadens ekonomi och infrastruktur.¹¹⁰ Bron blev inte i första hand ett svar på Malmös och Köpenhamns krissituation, utan ett led i Danmarks självständighetsarbete, där dansk kultur kom att spela en viktig roll.

För både Danmark och Sverige är vägen lång fram till en fungerande mångkulturell välfärdsstat. I diskussionen av de mörka krafter som vi ser politiskt till höger, men också till vänster, tror jag att det finns en risk att alltför mycket koncentreras på debattformens aggressivitet och öppna främlingsfientlighet. Jag menar att man vinner mycket på att flytta fokus från ett »dem« till ett »vi«, till den defensiva nationalism som förenar populistiska partier i olika länder, men som också bygger broar mellan extrempartierna och de mer demokratiskt sinnade, »rumsrena«, partierna. Den gemensamma nämnaren är rädslan för förändringar, politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt. Så betraktat blir mångkulturalism ett problem för nationen, må den vara aldrig så insvept i en välvillig retorik. Eller som Will Kymlicka mer allmängiltigt formulerat det:

The overall challenge seems to be how to construct and sustain a sense of common national citizenship in a time where there is an increasing ethnic and religious diversity within the same national boundaries.¹¹¹

Summary

Swedish integration policy

By international standards Denmark and Sweden are two very uniform nation states with relatively similar languages, traditions, and political cultures. Both countries have, albeit to differing extents, received immigrants and refugees from all over the world. Despite many similarities, Denmark and Sweden have developed partly differing ideas and strategies for solving the problems that arise in a multicultural society.

The aim of the article is to use Denmark as a contrast in order to discuss specifically Swedish features in the country's integration policy around the turn of the millennium.

110. Se bl.a. *Er vi så forbeholdne? Danmark over for globaliseringen, EU og det nære*, red. Hans Mouritzen, Magtudredningen, Århus 2003.

111. Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, Oxford 1995.

The starting point is the war of words that broke out between Danish and Swedish politicians in the spring of 2002. Swedes thought that the debate about immigration was far too vulgar, often downright xenophobic, and ultimately a threat to democratic dialogue. Danes spoke about the customary Swedish big-brother mentality, about sanctimoniousness, and putting the lid on things.

The second part of the article briefly examines the real political grounds for the mutual accusations. Compared with Denmark, Swedish integration policy seems much less restrictive. In certain contexts there are even systemic differences. But the tendency in the last few years has been for the two countries to come closer. We see, for instance, an increasingly obvious desire to get away from the earlier dominant and paralysing view of refugees as victims in great need of care. This attitude is a national paradigm in Sweden, with its roots in the welfare state (the people's home) of the 1930s.

The last part of the article deals with Swedish integration policy in relation to bureaucracy and social engineering. The author discusses the possibility of collecting, at a central level, relevant knowledge of what determines individual immigrants' and refugees' living conditions. Social engineering was successful in the older, more ethnically homogeneous Sweden, but in the modern multicultural society it is, if anything, an impediment to well-functioning integration.

Referenser

Offentligt tryck

DANMARK

Indenrigsministeriet, *Udlændinge- og integrationspolitiken i Danmark og udvalgte lande. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*, februari 2004

Indenrigsministeriet, *Udlændinges integration i det danske samfund. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*, augusti 2001

Regeringen, Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, *Noget for noget*, februar 2004

Regeringen, Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, *En ny chance til alle – regeringens integrationsplan, forslag maj 2005*

SVERIGE

Integrationsverkets rapport 2006-08-16, *Organisering av integrationspolitiken. Översikt av politiken och de viktigaste aktörerna i några olika länder*

Integrationsverkets rapportserie 2004:04

Proposition 1997/98:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*

Proposition 1997/98:165, *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet*

SOU 2004:48, *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*

SOU 2004:49, *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet*

SOU 2005:29, *Storstad i rörelse*

SOU 2006:73, *Den segregerande integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder*

Litteratur och tidningsartiklar

Alsmark, Gunnar, »Levande projekthistoria«, *Invandrare & Minoriteter* nr 1, 2000

Alsmark, Gunnar, »När staten styr och ställer«, *Invandrare & Minoriteter* nr 1, 2005

Alsmark, Gunnar, »Sjöbo visar vägen – men vart?«, *Att möta främlingar. Vision och vardag*, red. Gunnar Alsmark & Paula Uddman, Lund University Press, Lund 1990

Alsmark, Gunnar & Norström, Eva, *Vision och vardag. En etnologisk utvärdering av Röda korsets förlägningsprojekt 1987–1991*, Etnologiska institutionen, Lunds universitet, Lund 1991

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, omarb. uppl., Verso, London 2006

Andersson, Berit, *Fyra stadsdelar – fyra vägar mot integration. Storstadssatsningen i Malmö. Utvärdering av demokratiarbete och skolprojekt*, Malmö stad, Malmö 2004

Andersson, Berit, *Malmö och storstadssatsningen. Sammanfattning från utvärderingsgrupperna vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet och IMER*, Malmö högskola, Malmö stad, Malmö 2004

Arvidsson, Håkan, »Danmark står upp för Pia Kjærsgaard«, *Dagens Nyheter* 12 juli 2003

Bak Jørgensen, Martin, »Dansk realisme og svensk naivitet? En analyse af den danske og svenske integrationspolitik«, *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*, red. Ulf Hedetoft, Bo Petersson & Lina Sturfelt, Centrum för Danmarksstudier 12, Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2006

Beck, Ulrich, *Den kosmopolitiska blicken eller: Krig är fred*, Daidalos, Göteborg 2005

Berendt, Mogens, *Tilfældet Sverige*, Chr. Erichsen, København 1983

Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Norstedts, Stockholm 2006

Billig, Michael, *Banal Nationalism*, Sage, London 1995

- Borevi, Karin, *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2002
- Bortom stereotyperna? *Invandrare och integration i Danmark och Sverige*, red. Ulf Hedetoft, Bo Petersson & Lina Sturfelt, Centrum för Danmarksstudier 12, Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2006
- Brochmann, Grete, »Til Dovre faller. Å bli norsk – å være norsk – troskapsløfte og statsborgerskap i den foranderlige nasjonen« [i denna volym]
- Broomé, Per, »Mångfald – retorik och organisationslogik i Malmö kommun«, *Current Themes in IMER Research*, No. 1, Malmö högskola, Malmö 2004
- Carlbom, Aje, *The Imagined versus the Real Other. Multiculturalism and the Representation of Muslims in Sweden*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund 2003
- Claesson, Urban, »Grundtvig, bonderörelse och folkkyrka«, *Grundtvig – nyckeln till det danska?* Hanne Sanders & Ole Vind (red.), Centrum för Danmarksstudier 1, Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2003
- Dansk identitet?*, red. Uffe Østergaard, Aarhus Universitetsforlag, Århus 1992
- Eberhard, David, *I trygghetsnarkomanernas land. Sverige och det nationella paniksyndromet*, Prisma, Stockholm 2006
- Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Natur och Kultur, Stockholm 1993
- Ek, Richard, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*, Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner 146, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet, Lund 2003
- Ekberg, Jan, »Fungerar integrationspolitiken?«, *Ekonomisk Debatt* nr 3, 2007
- Ekelund, Fredrik, »Etniska svenskar föraktas«, *Sydsvenskan* 4 oktober 2006
- Er vi så forbeholdne? Danmark over for globaliseringen, EU og det nære*, red. Hans Mouritzen, Magtudredningen, Aarhus Universitetsforlag, Århus 2003
- Eriksen, Thomas Hylland, *Engaging Anthropology. The Case for a Public Presence*, Berg, Oxford 2006
- Eriksen, Thomas Hylland, »Thomas Hylland Eriksen läser om karikatyrkrisen«, *Sydsvenskan* 30 september 2006
- Falkheimer, Jesper, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Centrum för Danmarksstudier 4, Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2004
- Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Polity Press, Cambridge 1992
- Fairclough, Norman, *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, Longman, London 1995
- Fjendebilleder og fremmedhad*, red. Kristof K. Kristiansen & Jens R. Rasmussen, FN-forbundet, København 1988

- Friedman, Jonathan & Friedman, Kajsa Ekholm, »Sverige: Från nationalstat till pluralt samhälle«, *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*, red. Ulf Hedetoft, Bo Petersson & Lina Sturfelt, Centrum för Danmarksstudier 12, Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2006
- Guillou, Jan, »Bevare oss väl för mesen Leijonborg«, *Aftonbladet* 27 maj 2002
- Gür, Thomas, *Staten och nykomlingarna. En studie av den svenska invandrapolitikens idéer*, City University Press, Stockholm 1996
- Hertzberg, Fredrik, *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet. Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*, Arbetslivsinstitutet, Stockholm 2003
- Hertzberg, Fredrik, »Arbetsförmedlare mellan individ, kollektiv och marknad. Om pragmatism, inkludering och bilden av 'de Andras' aktörskap« [i denna volym]
- Hervik, Peter, »Ojämförbara partier«, *Sydsvenska Dagbladet* 8 januari 2007
- Herzfeld, Michael, *The Social Production of Indifference*, University of Chicago Press, Chicago 1993
- Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik*, Carlssons, Stockholm 1989
- Hvenegård-Lassen, Kirsten, *På lige fod. Samfundet, ligheden og Folketingets debatter om udlændingepolitik 1973–2000*, ph.d.-afhandling, Afdeling for Minoritetsstudier, Københavns Universitet 2002
- Hvenegård-Lassen, Kirsten, »Viljen til valg. Kommunalt integrationsarbejde i Sverige og Danmark« [i denna volym]
- I god jord – eller på hälleberget*, red. Gunnar Alsmark, Rapport nr 3, Vår- och Folkhälsoenheten, Stadskontoret, Malmö 1998
- Jensen, Carsten, »Varför ler inte Pia Kjærsgaard?«, *Dagens Nyheter* 10 juli 2003
- Johansson, Christina, »Dansk och svensk invandringspolitik. En jämförelse«, *Att möta främlingar*, red. Göran Rystad & Svante Lundberg, Arkiv, Lund 2000
- Johansson, Christina, *Välkommen till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö 2005
- Kallehave, Tina, »Det meningsfulde arbejde. Et livsformsperspektiv på arbejdets betydning for somaliske mænd« [i denna volym]
- Kamali, Masoud, *Den segregerede integrationen: Om social sammanhållning och dess hinder*, SOU 2006:73
- Kjærsgaard, Pia, *...men udsigten er god... Midtvejerindringer*, Asschenfeldt, København 1998
- Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship*, Oxford University Press, Oxford 1995
- Lahti Edmark, Helene, *Förort i fokus – interventioner för miljoner. Nordisk forskning om interventioner i »utsatta« bostadsområden – en kunskapsöversikt*, Integrationsverket, Norrköping 2002

- Larsen, Rune Engelbreth & Seidenfaden, Tøger, *Karikaturkrisen. En undersøgelse af baggrund og ansvar*, Gyldendal, København 2006
- Leijonborg, Lars & Rojas, Mauricio, »Explosiv ökning av antalet utsatta bostadsområden«, *Dagens Nyheter*, debattsidan, 5 december 2004
- Linde-Laursen, Anders, »Er Sverige interessant... Om modernitet og hundrede års danskhed«, *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt? Sjutton nordiska undersökningar*, red. Anders Linde-Laursen & Jan-Olof Nilsson, Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm 1991
- Mulinari, Diana & Neergaard, Anders, *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*, Boréa, Umeå 2004
- Mörkenstam, Ulf, »Minoritetspolitik och skapandet av kollektiva kategorier«, *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*, SOU 2004:48
- Nation and Narration*, red. Homi K. Bhabha, Routledge, London 1990
- Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt? Sjutton nordiska undersökningar*, red. Anders Linde-Laursen & Jan-Olof Nilsson, Nord 1991:26, Nordiska rådet, Stockholm 1991
- Nielsen, Hans Jørgen, *Er danskerne fremmedfjendske? Udlandets syn på debatten om indvandrere 2000–2002*, Aarhus Universitetsforlag, Århus 2004
- Norström, Eva, *I väntan på asyl. Retorik och praktik i svensk flyktningpolitik*, Boréa, Umeå 2004
- Odmalm, Pontus, »Invandrarföreningar som intressekanaler – möjligheter och hinder på lokal nivå«, *Föreningsliv, makt och integration*, Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Ds 2004:49
- Otterbeck, Jonas, »Unga vuxna muslimers förhandlingar och islams förvandling« [i denna volym]
- Quraisyh, Basha, *Dansk identitet – set med brune øjne*, Tiderne Skifter, København 2003
- Pérez Santigago, Pancho, »Vänsterns lögn om exilen«, *Invandrare & Minoriteter*, nr 1 1992
- Prilow, Anette, *Øresundsregionen midt i en reformtid – På vej mod et lukket Danmark?*, speciale, Saxoinstituttet, Københavns Universitet, København 2006
- Rothstein, Bo, »Politiskt korrekt forskning ökar inte vårt vetande«, *Dagens Nyheter* 22 april 2004
- Rothstein, Bo, »Bengt Westerberg ställer upp för regeringen som nyttig idiot«, *Dagens Nyheter* 8 maj 2005
- Rönneling, Anita, *Berättelser från en välfärdsstat. Om förståelse av marginalisering*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2004
- Sanders, Hanne, *Nyfiken på Danmark – klokare på Sverige*, Centrum för Danmarksstudier 13, Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2006
- Schierenbeck, Isabell, »En välfärdsstat för alla? Frontlinjebyråkrater och invandrarklienter«, *Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet*, SOU 2004:49

- Sigurdson, Ola, *Den lyckliga filosofin – Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius*, Symposion, Eslöv 2000
- Smith, Anthony D., »Nationella identiteter består eftersom de förändras«, *Axess*, september 2005
- »Smågnistor kan tända krutdurkarna i väst«, *Sydsvenskan* 8 november 2005
- Stolcke, Verena, »Talking Culture: New Boundaries, New Rhetoric of Exclusion in Europe«, *Current Anthropology* nr 1, 1995
- Svensson, Ewa, »På Dansk folkepartis röstsedel står det O som i ordning, organisation och optimism. Partiprogrammet lämnar inget utrymme åt 'de fremmede'«, intervju med Pia Kjærsgaard, *Dagens Nyheter* 29 juni 2002
- Termansen, Jesper, »Karaktermordet på den danske sjæll!«, *Berlingske Tidende* 22 februari 2004
- Törnqvist, Gunnar, »Europa – territoriet och den nya rörligheten«, *Närhet och nätverk – regionernas återkomst?*, red. Sven Tägil m.fl., Meddelanden från Erik Philip-Sörensens stiftelse 5, Lund University Press, Lund 1994
- Uddhammar, Emil, *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*, City University Press, Stockholm 1993
- Viby Mogensen, Gunnar & Matthiessen, Poul Chr., *Mislykket integration? Indvandrerne møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*, Spektrum, København 2000
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund 2000
- Wirtén, Per, »Rätt att smäda«, *Arena* december 2006
- Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. *Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olov Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2002

Övriga tidningsreferenser

- Dagens Nyheter* 11 november 2004 [Bengtsson & Borevi]
- Invandrare & Minoriteter* nr 1, 2006 [Carsten Jensen]
- Metro* 8 maj 2002 [Lars Leijonborg]
- Sydsvenskan*, 9 juli 2002 [Per Gahrton]
- Sydsvenskan*, 16 januari 2004 [Ilmar Reepalu]
- Sydsvenskan*, ledarsidan, 20 oktober 2004

Tv-program

- Deadline*, DR2 25 maj 2002